

Voorzitter

Bronkhorst als eerste kandidaat op de voordracht zal worden geplaatst.

Bij de stemming voor de tweede kandidaat, waaraan 80 leden hebben deelgenomen, terwijl 104 leden de presentielijst hebben getekend, verkrijgen de heer prof. mr. W. L. Haardt 50 stemmen, de heer mr. S. Royer 23 stemmen en de heer prof. mr. K. V. Antal de Felsögellér 7 stemmen, zodat de heer Haardt als tweede kandidaat op de voordracht zal worden geplaatst.

Bij de stemming voor de derde kandidaat, waaraan 81 leden hebben deelgenomen, terwijl 105 leden de presentielijst hebben getekend, verkrijgen de heer mr. S. Royer 74 stemmen, de heer mr. S. K. Martens en prof. mr. K. V. Antal de Felsögellér elk 2 stemmen en mejuffrouw mr. A. C. van den Blink 1 stem, terwijl 2 niet ingevulde briefjes in de bus zijn gevonden, zodat de heer Royer als derde kandidaat op de voordracht zal worden geplaatst.

De **Voorzitter**: Deze voordracht zal schriftelijk aan Hare Majesteit de Koningin worden aangeboden.

Aan de orde is het opmaken van een **voordracht** van drie kandidaten ter vervulling van een vacature in de **Hoge Raad** der Nederlanden (13 223).

Bij de stemming voor de eerste kandidaat, waaraan 84 leden hebben deelgenomen, terwijl 105 leden de presentielijst hebben getekend, verkrijgen de heer professor mr. K. V. Antal de Felsögellér 78 stemmen, de heer mr. S. Royer 4 stemmen en mejuffrouw mr. A. C. van den Blink 2 stemmen, zodat de heer Antal de Felsögellér als eerste kandidaat op de voordracht zal worden geplaatst.

Bij de stemming voor de tweede kandidaat, waaraan 87 leden hebben deelgenomen, terwijl 106 leden de presentielijst hebben getekend, verkrijgen mejuffrouw mr. A. C. van den Blink 49 stemmen, de heer professor mr. W. L. Haardt 32 stemmen en de heer mr. S. Royer 6 stemmen, zodat mejuffrouw Van den Blink als tweede kandidaat op de voordracht zal worden geplaatst.

Bij de stemming voor de derde kandidaat, waaraan 82 leden hebben deelgenomen, terwijl 106 leden de presentielijst hebben getekend, verkrijgen de heer mr. S. Royer 55 stemmen, de heer prof. mr. W. L. Haardt 23 stemmen en mejuffrouw mr. A. Kappeyne van de Coppello 3 stemmen, terwijl één brief-

je van onwaarde is, zodat de heer Royer als derde kandidaat op de voordracht zal worden geplaatst.

De **Voorzitter**: Deze voordracht zal schriftelijk aan Hare Majesteit de Koningin worden aangeboden.

Namens de Kamer dank ik de ledenstemopnemers voor de door hen genomen moeite.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van de **Nota inzake het grondwetsherzieningsbeleid (12 944)**.

De beraadslaging wordt hervat.

Hierbij zijn tevens aan de orde: de motie-Van der Sanden c.s. over het niet-aanhangig maken van voorstellen, die de grondwettig gekozen kabinetsformateur mogelijk maken (12 944, nr. 17); de motie-De Vries c.s. over afschaffing van de Eerste Kamer (12 944, nr. 19); de gewijzigde motie-De Kwaadsteniet c.s. over de positie van de Eerste Kamer (12 944, nr. 22); de motie-De Kwaadsteniet c.s. over het openen van de mogelijkheid voor de Eerste Kamer tot het terugzenden van wetsontwerpen naar de Tweede Kamer (12 944, nr. 23); de motie-Tilanus c.s. over het ongewijzigd laten van de methode van aanwijzing van de Commissaris van de Koning en de burgemeester (12 944, nr. 24).

□

De heer **K.A. Keuning** (DS'70): Mijnheer de Voorzitter! Doordien mijn fractie niet in staat is geweest, aan de volledige beraadslaging in de openbare commissievergaderingen over 12 944, die zeer uitvoerig zijn geweest, deel te nemen, wil ik enkele hoofdpunten van de nota nader toelichten, vanuit het standpunt van mijn fractie. Ik ben mij ervan bewust, dat tal van de hierbij aan de orde komende vraagstukken veel aspecten hebben, veel moeilijk te overziene consequenties kunnen hebben. Waar de Regering al niet in staat is gebleken om alle merites te overzien van een bepaald vraagstuk – ik verwijs naar blz. 6, linker kolom – kan dit a fortiori niet van kamerleden worden verondersteld.

Merkwaardige ontdekkingen kan men bij het reizen door grondwetsherzieningsland doen. Zo ziet men, dat degenen, die zichzelf zo gaarne met het epitheton progressief tooien en aan anderen volgens hoogst subjectieve nor-

men bepaalde epitheta – ik laat het adjectief ornantia achterwege – wensen te onthouden, bij het onderwerp kiesstelsel teruggrijpen naar een modus van het districtenstelsel, een stelsel dat in 1917 met grote bijval werd afgeschaft en dat vervangen werd door het stelsel van de evenredige vertegenwoordiging. Men kan zich afvragen, of dan van regressieve progressiviteit moet worden gesproken of van neo-conservatisme en dat terwijl de voorgangers van de zich noemende progressieven van nu het stelsel van de evenredige vertegenwoordiging als het meest democratisch beschouwen. In ieder geval kan men hieruit leren, dat dit tot enige behoedzaamheid maant bij woordkeuze.

Het is geen dankbaar werk om een grondwetsherziening voor te bereiden, mijnheer de Voorzitter. Veel voorstudie vindt plaats door velen op vele plaatsen. Een zekere neerslachtigheid, althans mismoedigheid zou zich van bewindslieden en andere werkers aan de voorbereiding meester kunnen maken als zij zien dat hun produkt toch niet zo in de smaak valt als zij gedacht of gewenst hadden. De troost, die mr. J.M. Kan in het 'NJB' van 1971, bijzonder nummer, meegeeft aan de staatscommissie, wil ik hier herhalen. Hij zegt: 'Staatscommissies verrichten vaak de grootste daden in het negatieve, d.w.z. door met gedegen argumenten wilde denkbeelden die op staatkundig gebied hoogtij vierten, tot juiste proporties terug te brengen.'. Deze lijn kan ook worden doorgetrokken tot kamerleden. En hij voegt daar verder nog aan toe: 'Hoeveel hoogleraren in het Nederlands Staatsrecht beschikken niet voor een aantal jaren over collegestof wanneer zij putten uit het rapport van de Staatscommissie. Van daar: men plenge niet teveel tranen, wanneer ook een groot deel van het thans voorliggende rapport in het archief zou worden bijgezet.'. De Minister van Binnenlandse Zaken heeft al veel kritiek over zich heen moeten laten gaan. Van iets meer zal hij niet verbleken. Ik wees daarstraks al even naar het voorgestelde beperkte districtenstelsel. 'Invoering van de evenredige vertegenwoordiging zou leiden tot meer zuiverheid in de politieke strijd en tot meer belangstelling van de kiezers.'. (Van der Pot, 7e druk, blz. 252 e.v.) Het districtenstelsel zal, zo zegt de nota, blz. 4, de band tussen kiezer en gekozenen versterken, maar dan toch zeker niet de band met die kiezers wier stemmen regelrecht de mist zijn ingegaan en dat zullen er vele honderdduizenden zijn.

K. A. Keuning

Terecht stelt naar mijn mening een minderheid van de Raad van State, dat de moeilijkheden om vruchtbare parlementaire meerderheden te bereiken hun oorsprong in de politieke partijen en de groeperingen binnen deze partijen vinden. Gisteren is het ook al gezegd en ik voeg er nog aan toe: Als van een stelsel een minder juist of onjuist gebruik wordt gemaakt, is daarmee het stelsel nog niet in zijn geheel veroordeeld en dus hoeft naar mijn gevoel nog niet de bijl aan de wortels van het stelsel van de evenredige vertegenwoordiging te worden gelegd. De rechtswaarde van de evenredige vertegenwoordiging wordt onderschat. Laat men ook niet vergeten dat bij dit stelsel van de evenredige vertegenwoordiging, de kiezers, als ze dat zouden willen, een partij aan een meerderheid zouden kunnen helpen. Daarnaast stel ik dan nog, dat het afkomstig zijn uit, het gebonden zijn aan een district, de gekozenen bij veel van wat hij doet, eerst over de schouders achterom moet kijken, iets dat deze Regering ook al herhaaldelijk doet met actiegroepen en -groepjes. Over het bezwaar van de vertwaalfvoudiging van de toekenning van restzetels wil ik niet uitweiden. Voeg daarbij dan nog de kleinigheid van de noodzakelijke periodieke herindeling van de kiesdistricten en men heeft de kleine vossen die de politieke wijngaard bederven weer binnengehaald.

Mijnheer de Voorzitter! Van mij zult u niet horen, dat democratie georganiseerd wantrouwen is. Dat moeten anderen maar doen als dat hun hoogste dunk van de democratie is. Op zijn minst is democratie georganiseerd, kritisch vertrouwen. De start moet vertrouwen in de vertegenwoordiging zijn. Staatssecretaris Glastra van Loon heeft op 25 november 1974 gezegd, dat een kies- en regeringsstelsel geen doel maar middel is en dat het doel globaal is de burgers een mogelijkheid te bieden om invloed uit te oefenen op de manier waarop zij worden geregeerd. En nu zullen wij op elitaire wijze die kiezer gaan beperken in zijn keuzemogelijkheden! Over de op zijn minst als merkwaardig aan te duiden opmerking van deze zelfde staatssecretaris, die ook op ander terrein wel eens merkwaardige uitspraken doet, dat ons stelsel eerder aan te merken is als een parlementaire oligarchie dan parlementaire democratie heeft de heer Bakker hem al duidelijk terecht gezeten.

Democratie is een stelsel van mensen, dus een stelsel waaraan feilen kleven. Er zou zoveel spreektijd in de Kamer verloren gaan door zoveel partijen. Ik weet nog zo net niet of het bij een kleiner aantal grotere partijen beter zou gaan. Zou dan ook niet, zoals bij de grote partijen thans, uit elk der partijen een aantal sprekers ontstaan om zo mogelijk nog gedetailleerder dan nu nog meer spreektijd te gebruiken? Maar de kern, het wezenlijke is dat ons volk zich nu eenmaal niet in twee partijen laat indelen. Geringe kennis van de buitenlandse parlementen doet veel Nederlanders nu eenmaal denken dat het daar beter is. De tuin van buurman is over de heg gezien mooier. Het is waar, dat wij in ons land met een kabinetformatie vaak grote moeite hebben. *Als men echter maar niet denkt dat met het voorgestelde districtenstelsel de moeilijkheden zouden zijn opgelost.* De heer Gruijters, die ook vroeger al bekendheid genoot, zij het nog niet als minister die zo weinig woningen wist te bouwen, heeft enkele jaren geleden in 'het Parool' geschreven dat een districtenstelsel niet tot het gewenste doel zal leiden, als daaraan niet de gekozen premier, c.q. de gekozen formateur wordt verbonden. Nu stelt de Regering op blz. 6 van haar nota dat zij op de technische merites van het stelsel van formateursverkiezing niet nader zou willen ingaan. Dat zou beter aan de hand van een wetsontwerp kunnen worden gezien. En dan toch alvast een zo weinig duidelijke zaak dwingend vastleggen in de Grondwet? Men meent door dit stelsel meer kleur aan het kiesstelsel te geven. Maar dat zal dan watervarf blijven te zijn. Immers men vergeet dat de belangrijkste politici vaak niet de populairste zijn en dat omgekeerd de populairste niet altijd de meest aangewezenen zijn om de landspolitiek te leiden of een kabinet te formeren. Dat een absolute meerderheid behaald wordt, lijkt mij in de praktijk welhaast uitgesloten, zelfs zonder al te storende invloeden. Maar hoe eenvoudig zou het niet zijn om met populaire, niet-politieke personen de Nederlandse kiezers zo te bewerken dat 50 % door niemand wordt gehaald. En dan denk ik nog niet eens aan het 'had je me maar' -effect. En dan zijn we net zover als we nu zijn, behalve dat de serieuze niet-halers in een scheve positie zijn gemanoeuvreed. Zou mijn stelling onjuist zijn en zou een persoon in de praktijk toch de absolute meerderheid halen, dan zou men naar mijn mening niet heen kunnen om wat de heer Bakker hier gisteren naar mijn gevoel

scherp heeft ontleed, nl. de onmogelijkheid om te negeren, dat deze man door meer dan vijftig procent van de kiezers persoonlijk wordt gesteund. Ik voeg eraan toe, dat het mij overigens deugd heeft gedaan, dat ook de heer Bakker even allergisch voor leiders is als de meeste Nederlanders dit zijn. Het streven van de Partij van de Arbeid is bij voorbeeld gericht op een tweeblokkenstelsel, althans volgens de uitslating van de heer Van Thijn op 4 juni 1974 in 'Achter het nieuws'. Dat betekent naar mijn gevoel in feite een keuze tussen een socialistisch en een liberaal blok. Voor de confessionele partijen zal in die gedachtengang geen plaats zijn. Nu is het zo dat mijn fractie de noodzaak thans van het zich organiseren in confessionele partijen, die eigenlijk als emancipatiebewegingen zijn ontstaan, niet meer inziet, maar dat neemt niet weg dat wij hun bestaansrecht erkennen, omdat Nederlandse kiezers hun de mogelijkheden geven zetels in het parlement te behalen. Naar onze mening moet de kiezer door zijn stem laten blijken of hij op hun voortbestaan al of niet prijs stelt. Maar naar onze mening moet niet door een wijziging van het kiesstelsel in die richting gestreefd worden. Hetzelfde geldt voor alle, dus ook de kleine partijen. Omtrent de Eerste Kamer wil ik het volgende opmerken. Het beginsel van de heroverweging vindt ook bij ons waardering, zeker in een tijd waarin het gevaar dreigt dat men het oor gemakkelijk laat hangen naar actiegroepen die vaak een uiterst beperkt doel nastreven, zonder acht te slaan op verderreikende belangen.

De Eerste Kamer is samengesteld uit mensen, die niet zoals wij hier hun dagtaak in de politiek vinden. De verkiezing van de leden van de Eerste Kamer door de provinciale staten heeft op mij altijd een wat merkwaardige indruk gemaakt. Ik zeg dit uit ervaring, omdat ik hieraan enkele keren hebben mogen meewerken. Het feit dat stembiljetten, die met een blauwe balpuntepen en niet met een zwart potlood waren ingevuld, ongeldig moesten worden verklaard, heeft op mij een onuitwisbare impressie gemaakt. De voorgestelde rechtstreekse verkiezing, in-eens, van de Eerste Kamer kan bij ons dan ook een zekere mate van begrip vinden, zij het dat wij ook wel oog hebben voor de bezwaren, die daaraan zijn verbonden. Uiteraard zal dit dan wel moeten gebeuren via het stelsel van de evenredige vertegenwoordiging. Die verkiezing zou dan niet gelijk moeten plaatsvinden met die voor de Tweede Kamer, maar bij voorbeeld ge-

K. A. Keuning

lijk met de verkiezing van de provinciale staten. Dat de zittingsduur dan ook tot vier jaar wordt beperkt, ligt naar ons gevoel in de rede. Wij veronderstellen dat het verschil in samenstelling met die van de Tweede Kamer dan toch gehandhaafd zou kunnen blijven. Wat betreft de bevoegdheden van de Eerste Kamer neigt mijn fractie naar het standpunt om de zich thans vormende praktijk, het ongeschreven recht, in de Eerste Kamer ten aanzien van de begrotingswetten vast te leggen.

Over het in de motie van de heer De Kwaadsteniet voorgestelde recht van de Eerste Kamer om wetsontwerpen naar de Tweede Kamer terug te zenden, als aan bepaalde voorwaarden is voldaan, zou ik voorlopig willen zeggen dat dit naar onze mening het vraagstuk van de verholen amendering zou kunnen helpen oplossen, terwijl de Eerste Kamer er ook wat meer bewegingsvrijheid door krijgt. Ik ben echter nieuwsgierig naar de mening van de Minister op dit punt en ik wil deze eerst afwachten, alvorens een definitief standpunt in te nemen.

De nota van het kabinet gaat uit van het meer rechtstreeks betrekken van de kiezer bij het staatkundig gebeuren. Nu heet in tal van geschriften één van de middelen om die kiezer rechtstreeks te betrekken het referendum. Dat is de meest directe vorm van democratie. Men noemt het ook wel de volksstemming. Gedacht was in de staatscommissie aan het wetgevingsreferendum. Door de Staten-Generaal aangenomen wetsontwerpen moesten aan een referendum worden onderworpen, wanneer dit binnen een bepaalde termijn door een bepaald aantal kiezers zou worden verlangd. Wat zien wij echter gebeuren? In stede van gretig deze vorm van uiterste democratie te omhelzen, wordt deze afgevoerd, omdat het referendum vaak een behoudende tendentie vertoont. Ik meen dat collega De Kwaadsteniet hier gisteren ook al op heeft gewezen. Dat mag blijkbaar niet van dit kabinet. Het kabinet is natuurlijk voorstander van ver gaande democratie, inspraak, medezeggenschap enz. Het kan niet ver genoeg gaan, maar dan moet men wel stemmen zoals het kabinet dat wil. Dat kan worden vergeleken met de keuze die de heer Ford aan adspirantkopers van zijn automobiel liet. Men kon zijn auto in elke kleur kopen, als hij maar zwart was. Dit past naar mijn mening beter in het beeld van Staatssecretaris Glastra van Loon omtrent de oliegarchie in Nederland.

Om misverstanden te voorkomen wil ik hieraan toevoegen dat het referendum ook in onze ogen een onbruikbaar middel is, maar dan op andere gronden. Dan is het niet omdat wij bang zijn dat het referendum wel eens een volksfronttendentie zou kunnen vertonen. Over het volksinitiatief zouden wij graag nog een nadere uiteenzetting van de Minister horen, voordat wij daarover een definitief standpunt innemen.

Omtrent de benoeming door de Kroon van Commissarissen der Koningin en burgemeesters, is al jaren veel te doen en zal naar mijn mening altijd veel te doen blijven, zeker als van werkelijke inspraak – daaronder versta ik dan niet het plichtmatig aanhoren van een profielbeschrijving, zonder discussie, met als motto: nee, nee, nee, wij noemen geen namen – geen sprake is. Leerzaam is naar mijn mening in dit verband een betoog van de gedeputeerde Kaland van Zeeland. Het is te lezen in de 'Provinciale Zeeuwse Courant' van zaterdag jl. Ik neem aan dat de Minister hiervan al kennis heeft genomen.

Minister De Gaay Fortman: Inderdaad, en ik heb er de heer Kaland de oren reeds over gewassen. De geachte afgevaardigde was in deze Kamer aanwezig toen ik een uiteenzetting heb gegeven van de inspraakprocedure met betrekking tot provinciale staten. Toen heb ik gezegd dat ik zowel de fractievoorzitters in de staten als de gedeputeerden hoor. In dat gesprek, dat op mijn departement plaatsvindt, wordt uitvoerig over mensen gesproken. Men moet in Zeeland eens goed bedenken dat bij de tweede ronde van de inspraak de staten kwamen met vijf namen.

De heer K. A. Keuning (DS'70): Het is enigszins moeilijk, hierop verder in te gaan, mijnheer de Voorzitter, maar. . .

Minister De Gaay Fortman: U hebt het aan de orde gesteld.

De heer K. A. Keuning (DS'70): Ja, daarin hebt u volkomen gelijk. Ik wil er niet verder op ingaan, omdat ik anders een bepaald aspect – dan kom je zo gauw weer over personen te spreken – zou moeten noemen. Daarvan wil ik liever afblijven. Als de Minister zegt, dat het zo bij hem is gegaan, neem ik dit natuurlijk gaarne aan. Ik heb gelezen, hoe de gedeputeerde, waarnemend Commissaris, zich heeft geuit en als dit op onjuiste feiten berust, moet ik dat op dit moment natuurlijk laten voor wat het is. Dan schuif ik dit achter mij. Daarmee heb ik geen moeite. Ik

neem gaarne aan wat de Minister ervan zegt. Dat er bij bepaalde benoemingen wel is gehandeld, zoals ik heb gezegd, is mij ook bekend, maar dat is dan misschien in een vroeger stadium geweest.

Ik wil hierbij nog vermelden, dat wij op dit moment geen behoefte hebben aan de voorgestelde deconstitutionalisering van deze wijze van benoeming. Een korte opmerking over de sociale grondrechten. Ik wil ervan zeggen, dat, ook al zouden zij zijn opgenomen, zij toch een zeer betrekkelijke waarde hebben. De Raad van State heeft hierop ook duidelijk gewezen op blz. 7 van zijn advies. De betekenis moet dan ook mijns inziens meer politiek-psychologisch concreter worden gezien. Bij voorbeeld concretisering van het recht op arbeid zal in deze tijd onder dit kabinet een vrijwel onhaalbare kaart zijn. Sommigen stellen voor een recht op inkomen, tout court. Onze opstelling is, dat zulks slechts geldt voor degenen, die door omstandigheden, buiten hun wil gelegen, zich geen inkomen kunnen verwerven. Overigens is naar onze mening de opnemings van sociale grondrechten meer als een intentieverklaring te beschouwen dan als een realisatie van werkelijke mogelijkheden. Het hoofdstuk van de gewestvorming bevat in feite zo vele onduidelijkheden en onuitgewerktheden, die ook de zaak ten principale raken – het gaat dus niet alleen om de buitenkant; hierbij denk ik aan de waarschuwing van de Raad van State op blz. 9 van zijn advies, waarin wordt gesproken over verschillende soorten van gewesten –, dat het ons op dit ogenblik een riskante onderneming lijkt, daaromtrent nu lijnen in de Grondwet vast te leggen. Of het moest zijn, dat vertogen van de zijde van de Regering alle spookbeelden wegvagen en ons een helder zicht verschaffen.

Omtrent het stelsel van grondwetsherziening is heel wat overhoop gehaald. Suggesties als grondwetkamer en referendum vinden ook bij ons geen weerklank. Aan de andere kant hebben ook wij onze bedenkingen tegen het koppelen van grondwetswijzigingen aan de gewone verkiezingen voor het parlement. De Raad van State doet enkele suggesties, waaronder de suggestie om geen kamerontbinding te doen plaatsvinden, maar wij hebben toch sterk het gevoel, dat de gedane suggesties nog niet voldoende zijn uitgekristalliseerd. Wij zullen ook op dit stuk met grote belangstelling de betogen van de kant van de Regering volgen.

De heer **Van der Lek** (P.S.P.): Mijnheer de Voorzitter! Het lijkt mij niet zinvol, onzerzijds nog veel woorden te besteden aan de kwestie van de grondwetsherzieningen, zoals deze in de nota van de Regering worden voorgesteld. Onze fractie is steeds tegenstander geweest van het morrelen aan het kiesstelsel, de aantasting van de evenredige vertegenwoordiging en de afwijkingen van het parlementaire stelsel bij de vorming van een regering. Het is niet het kiesstelsel, dat verantwoordelijk is voor het op vele punten falen van de democratie. Het invoeren van districten is overigens geen uitbouwen van die democratie; het is een inperking ervan, een verarming. Het invoeren van een gekozen formateur is naar onze mening geen garantie voor een betere of snellere regeringsformatie, laat staan voor een betere regeerpraktijk. Integendeel, wij blijven het zien als een bedreiging voor de toch al zo beperkte macht van het parlement. De vorming van een meerderheid voor een progressieve politiek of voor welke andere politiek dan ook, kan men niet afdwingen door zulke trucjes; die moet worden gewonnen door zo'n politiek ook werkelijk waar te maken. Het lijkt heel aantrekkelijk de vorming van grote blokken te bevorderen door het aantal keuzemogelijkheden drastisch in te perken, maar in feite perkt men dan de politieke discussie in. Het is dan niet meer zo, dat een groot aantal werkelijk politieke alternatieven een rol kan spelen en naar voren kan komen, maar twee of drie grootste gemeene delers zijn dan de enige keuzemogelijkheden. Ik meen, dat de praktijk in landen, waar dat stelsel vigeert, duidelijk laat zien, dat dan in feite schijntegenstellingen ontstaan tussen progressief en een beetje minder progressief, een koers, die iets links of iets rechts van het midden ligt, omdat men om dat midden met elkaar moet werven. De praktijk in de landen, die een twee- of nog erger, een driepartijstelsel hebben, zoals de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en de Bondsrepubliek, geeft ons althans geen enkele aanleiding, verlangend naar zo'n systeem uit te zien. De P.S.P. heeft steeds duidelijk laten weten, voor dit soort experimenten niet te voelen. Zeker, wij pleiten reeds jaren voor meer democratie en voor uitbreiding daarvan, maar dan gaat het ons om zeggenschap voor alle mensen, zoals ze dat tegenwoordig veelal zeggen: 'aan de basis'. Het gaat om democratie in de bedrijven, economische de-

mocratie dus, om democratie in het culturele werk in wijken en buurten, op scholen en aan universiteiten. Veel belangrijker voor de democratie dan de vorm van het kiesstelsel lijkt ons een veel grotere openheid, exacte informatie die het de mensen mogelijk maakt mee te denken en werkelijk aan besluitvormingsprocessen mee te doen. De P.S.P. strijdt voor ingrijpende socialistische hervormingen, voor ontwapening en voor een totaal veranderde buitenlandse politiek, maar wij zijn er ons nadrukkelijk van bewust, dat deze dingen niet van bovenaf kunnen worden opgelegd. Zij moeten van onderaf, in de samenleving zelf, ontstaan. De wil tot hervorming kan zijn neerslag vinden in andere meerderheden en dus in een andere regering. Zo'n regering kan op haar beurt de meningsvorming en de besluitvorming aan de basis beïnvloeden. Voor die wisselwerking is een voortdurende discussie nodig. Nu zal niemand beweren dat het bestaande kiesstelsel en de bestaande parlementaire praktijk ideaal zijn, maar je kunt wel zeggen dat ze die politieke discussie zo weinig mogelijk in de weg staan. Alle veranderingen die ons op dit terrein worden voorgesteld, zijn naar onze stellige overtuiging alleen maar belemmeringen voor een dergelijke discussie en voor die wisselwerking, die veranderingen in de maatschappij mogelijk maken. Dan nog dit. Wanneer men voorstelt, zoals de Regering toch eigenlijk doet, van het bestaande parlementaire stelsel, zoals wij dat in Nederland kennen, over te gaan naar een meer gouvernementeel getint stelsel, zou men dit naar mijn mening duidelijk moeten zeggen en zou men niet de fictie moeten volhouden dat men toch het parlementaire stelsel handhaaft. Wij hebben nooit beweerd en zullen ook nooit beweren dat zo'n gouvernementeel stelsel per definitie minder democratisch zou zijn dan een parlementair stelsel. Waar het ons om gaat, is dat wij de nadelen van het eerste veel groter vinden dan de voordelen. Men prijst het aan vanwege de grotere stabiliteit, maar de stabiliteit van zo'n stelsel is naar onze overtuiging de stabiliteit van de reactie, van het behoud. Veranderingsprocessen worden erdoor afgeremd en bemoeilijkt. Het leidt tot technocratische beheersing en beslotenheid van de besluitvorming. Wanneer men inhoudelijke politieke vernieuwing wil, moet men niet aan de verkeerde kant beginnen. De inhoud van de politiek vernieuw je niet door de vormen en de procedures te veranderen, zeker niet door die in de verkeerde richting te veranderen.

Ik wil nog een enkele opmerking maken over de andere punten die ook nog worden voorgesteld bij deze algehele grondwetsherziening. Voor ons behoeft de Eerste Kamer niet voort te bestaan. Ik meen dat onze opvattingen hierover bekend zijn. Het is een verdubbeling en een vertraging, die weliswaar niet altijd zinloos is, maar wij hebben niet de indruk dat de nadelen ervan opwegen tegen de enkele keer dat de Eerste Kamer haar bestaansrecht bewijst. Dat de Regering nu voorstelt om de Eerste Kamer direct te verkiezen, klinkt sympathiek. Het is uit een oogpunt van democratische vertegenwoordiging natuurlijk veel wenselijker, maar het maakt tegelijkertijd de Eerste Kamer nog meer tot een dubbele van de Tweede Kamer en dus bepaald niet meer zinvol. Wij hebben niet het gevoel dat wij in ons systeem behoefte hebben aan zo'n kamer van heroverweging. Wat ons betreft, mag zij dus best verdwijnen.

Het is reeds een eindeloos discussiepunt. Wij staan er ook niet om te trapelen, maar dit is onze mening. De gedachte om een aantal sociale grondrechten vast te leggen in de Grondwet lijkt ons op zich zelf juist, maar wij zullen dan naar onze mening wel moeten garanderen dat de formulering daarvan aansluit bij al datgene wat op dit ogenblik leeft en zich ontwikkelt in de maatschappij. De garantie daarvoor zou juist op dit punt toch moeten zijn een participatie uit die lagen van de bevolking, waar deze veranderingen zich afspelen. De wijze waarop op het ogenblik over die sociale grondrechten wordt nagedacht, geeft ons nog niet het gevoel dat die sectoren werkelijk de kans krijgen om hun stempel te drukken op de aard van die sociale grondrechten die vastgelegd worden. Er zal dus op zijn minst nog een uitvoerige discussie moeten komen op het moment, waarop de Regering voorstellen in die richting doet. Door vrijwel iedere staatsrechtjurist van enige betekenis is in de loop van vele jaren aan deze voorstellen tot wijziging van de Grondwet wel op de een of andere manier meegewerkt. Al deze heren zijn ongetwijfeld zeer- en hooggeleerd, maar zij zijn wel allen opgegroeid en opgeleid in een tijd, waarin juist het huidige staatsrecht en de huidige Grondwet zijn ontstaan, die Grondwet tegen het functioneren waarvan thans zoveel bezwaren zijn gerezen. Aan de andere kant is de nieuwe generatie van al diegenen, die ernstig aan dat functioneren twijfelden – dat zijn heus niet alleen de mensen van D'66 maar ook de mensen van

Van der Lek

Provo, studentenbeweging, de buurten en de acties – nauwelijks aan de nota te pas gekomen. De zaak is in handen gegeven van hoogst geleerde en gevestigde staatsrechtsjuristen, maar het is de vraag, of deze mensen wel de meest aangewezen figuren zijn om aan de democratiseringsgolfgol juridische vorm te geven. Het lijkt er dan ook naar onze mening meer op, dat via deze nota de waargenomen veranderingen zo snel mogelijk weer worden ingekapseld en ingedamd ter wille van de heilige stabiliteit, en ter wille van een denkbeeld over bestuurbaarheid, dat in een moderne dynamische maatschappij al lang niet meer past. Vandaar dat er op het ogenblik zoveel mensen met gevoelens van onbehagen over de nota rondlopen en vandaar dit debat, waarin – en dat is toch een merkwaardige zaak – het resultaat van vele jaren werk in een grijze namiddag even onder de tafel wordt gewerkt.

'Het is met het staatsrecht de dood in de pot.' De staatsrechtwetenschap staat met lege handen. 'Er moet een grondige staatsrechtwetenschapsherziening komen.' Mijnheer de Voorzitter! Ik citeerde achtereenvolgens uitspraken van Prins, Meuwissen en Van Maarsseveen, niet de eersten de besten op het gebied van het staatsrecht. Het valt ook niet te ontkennen. Het falen van deze nota is niet in de eerste plaats te wijten aan de opstellers, aan de ondeskundigheid of gebrek aan vaardigheid van de opstellers. Het falen van de voorstellen bewijst, dat de hele staatsrechtwetenschap, zoals die nu wordt bedreven, blijkbaar niet in staat is geweest, de veranderingen en nieuwe uitdagingen van deze tijd in rechtsregels te verwerken. Dat is misschien ook niet zo vreemd. Wij zullen van het idee af moeten, dat wij met rechtsregels, met kiesstelsels, het fundament kunnen leggen voor een andere maatschappij. Om een bekende vergelijking te gebruiken: Wind ontstaat niet doordat de bomen met hun takken zwaaien. Wij sluiten ons dan ook mede op die grond van harte aan bij het voorstel van collega Jurgens om de gehele grondwetsherziening nu maar te vergeten. Wij kunnen beter eerst eens opnieuw bezien, of we eigenlijk een nieuwe Grondwet nodig hebben en, zo ja, hoe wij er dan voor moeten zorgen, dat die nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen daarop hun stempel drukken en hoe wij bovendien voorkomen, dat toekomstige ontwikkelingen er door worden geblokkeerd. Laat de

Regering op die punten waar dat nodig is – ik noem bij voorbeeld de gekozen burgemeester en de afschaffing van de Eerste Kamer – maar met deelvoorstellen komen. Die kunnen dan afzonderlijk op hun merites worden beoordeeld.

□

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Het is wel gebleken, dat ter voorbereiding van de discussie van vandaag iedereen nog eens de Handelingen heeft doorgelezen van de drie openbare commissievergaderingen, die al aan ons onderwerp van vandaag werden gewijd. Dat was nogal een karwei en niet altijd even inspirerend. Natuurlijk waren er veel spitse opmerkingen en gevatte antwoorden. Toch ben ik altijd nog benieuwd hoe een buitenstaander zulke literatuurervaart en waardeert. Maar voor de geïnteresseerde kiezer, de kiezer, die in de zestiger jaren zo te horen kreeg, dat inderdaad de structuren wel verouderd waren, dat er toch heus wat zou gebeuren, is het toch allemaal niet zo leuk. Het heeft er wel alle schijn van, dat de hoofdredacteur van de Leeuwarder Courant gelijk gaat krijgen, als hij schrijft: 'Hoe meer er in dit land gepraat wordt over vernieuwing, hoe meer blijft alles bij het oude. Vaarwel Democraten '66 – mijn excuses aan de Staatssecretaris – vaarwel democratische hervorming. Wij knutselen en knoeien op de oude, vertrouwde wijze verder. In naam en tot heil van de democratie: Demokrukken 1974.' Toch, mijnheer de Voorzitter, ik kan mij niet voorstellen, dat datgene wat nog, met name door de partijen, die zich met de verzamelaanduiding C.D.A. tooien, van de nota heel is gelaten, tezamen met de minder discussie oproepende zaken, die ons in een aantal wetsontwerpen beloofd zijn, de algehele grondwetsherziening zal worden, die moet voeren tot de vernieuwing van ons staatsbestel. Bij de vernieuwing van ons staatsbestel, door het C.D.A. de kiezer beloofd, zal die kiezer zich toch wat meer voorstellen dan modernisering, vereenvoudiging en verkorting van de Grondwet. Ik zal daarom straks aan onze collegae van het C.D.A. – zij zijn immers zo gesloten opgetreden, dat ik hun afzonderlijke partijnamen niet hoeft te noemen, – nog een enkele vraag willen stellen om te horen of zij nog over enige vernieuwing denken dan wel echt voornemens zijn hun kiezers in de kou te laten staan. Omdat deze plenaire vergadering vooral ook bedoeld is om de Regering inzicht te geven, hoe de onderscheidene partij-

en over de punten, die in de nota ter discussie zijn gesteld, denken, wil ik vooraf enkele opmerkingen maken over de onderwerpen grondrechten, toetsing aan de Grondwet en enkele andere, die geen direct verband hebben met kiesstelsel en regeringsvorming.

Over wetgevingsreferendum en voiksinitiatief heeft namens onze fractie mevrouw Haas-Berger in de laatste openbare commissievergadering een aantal vragen gesteld. Ik deel haar mening dat de bewindslieden wat al te afhoudig doen. Met mevrouw Haas voel ik niets voor een referendum over een door het parlement aangenomen wetsontwerp. Maar de andere vorm, door de geachte afgevaardigde mevrouw Kappeyne van de Coppello zo schoon aangeduid als een consultatief referendum, lijkt mij de moeite van het bestuderen zeker waard. Het door de Minister ter afweert gehouden betoog, dat een kiezer beter een politiek beleid dan één politiek punt kan beoordelen, kwam niet zo erg sterk bij mij over.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Hoe interessant de suggestie van een consultatief referendum ook is – ik begrijp dat dit in het verlengde ligt van een debat over een vorm van referendum – ik neem aan, dat de geachte afgevaardigde het toch wel met mij eens zal zijn, dat voor het houden van een consultatief referendum geen grondwetswijziging nodig is.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Ik weet het niet zeker. Ik ben met anderen van mening, dat bij voorbeeld voor een beperkte wijziging in ons stelsel van evenredige vertegenwoordiging, zoals de Regering nu voorstaat, op zich zelf geen grondwetswijziging nodig is. Het is gewoon beter het erin te zetten, al was het alleen maar uit duidelijkheid. Ik kan mij voorstellen, dat het om die reden niet slecht is om het te doen.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): U weet toch ook, dat de staatscommissie-Cals-Donner een consultatief referendum in haar eerste rapport reeds heeft overwogen, een rapport, dat tot stand is gekomen in het kader van het denken over staatkundige veranderingen, zonder dat een grondwetswijziging nodig was.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Akkoord, maar daarom mag ik voor mij zelf toch wel een keuze maken? Ik vind het wel plezierig het in de Grondwet te hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou iedere mogelijkheid om zo de burger bij het

Franssen

politieke denken te betrekken dat hij weet dat zijn meedenken waarde heeft in principe positief willen benaderen. Dat geldt ook voor het volksinitiatief. Wat dit punt betreft, kan ik mij vinden in de gedachte, dat velden van gemeenten en provincies een goed oefenterrein zijn en dat wij er alleen voor moeten zorgen, dat de Grondwet dergelijke exercities niet in de weg zal staan.

In deze onderwerpenreeks, die betrekking heeft op burger en bestuur, past stellig ook de problematiek van openbaarheid van bestuur, zij het dat dan niet alleen een belangstellende burger maar zeker ook de vertegenwoordigende organen van staat, provincie en stad hier scherp zullen meeluisteren en meelesen. De opvatting van de Regering, dat de openbaarheid van het bestuur niet in een wettelijke regeling dwingend moet worden voorgeschreven en dat eerder moet worden gedacht aan de algemene formule, dat openbaarheid zal worden betracht voor zover deze verenigbaar is met de overige eisen die gelden voor goed bestuur, zal zonder pijn de instemming van de meest traditionele bestuurder krijgen. Met zo'n stelling kan iemand, die iedere inspraak en elk meedenken van belangstellende burgers maar lastig vindt, zijn efficiënte gang gaan. Betekent hetgeen onder het hoofdje 'Algemeen' over openbaarheid van bestuur is gezegd, dat het parlement anders dan ten aanzien van het openbaar maken van rapporten van adviescolleges – daaromtrent is trouwens nog een motie van mijn fractiegenoot Giebels aangenomen – geen wetsontwerp heeft te verwachten?

Minister De Gaay Fortman: Om alle misverstanden te voorkomen: de geachte afgevaardigde weet toch, dat ons wetsontwerp op de openbaarheid van bestuur de Raad van State al is gepasseerd?

De heer Franssen (P.v.d.A.): Dan mag ik misschien doorgaan met mijn vragen. Betekent dit dus dat de openbaarheid van bestuur dan niet alleen zal betreffen ambtelijke rapporten en dergelijke, maar dat de gehele problematiek van de openbaarheid en het bestuur in dat wetsontwerp te voorschijn komen? Dit is maar een vraag aan de Minister, nu hij toch interrumpeert.

Minister De Gaay Forman: Het is een vraag, die bij de Minister-President thuishoort. Het is zijn provincie.

De heer Franssen (P.v.d.A.): Wij hebben natuurlijk allemaal onze eigen pro-

vincie, maar vandaag hebben wij het over de grondwetsherziening en over de plaats van de openbaarheid in het kader daarvan. De Minister mag dus wel een klein beetje dat veld inkijken. Mijnheer de Voorzitter! Ten aanzien van het recht op inzage van persoonlijke gegevens, zegt de Regering oog te hebben voor de bezwaren, die voortvloeien uit de omstandigheid, dat in toenemende mate persoonlijke gegevens worden verzameld en verwerkt. Zij wil wettelijke regelen, die dat zullen beperken. Dan komt echter de verzuchting, dat onmogelijk alles ineens en op korte termijn kan worden geregeld. Betekent dit, dat dit wetsontwerp een lage plaats op de prioriteitenlijst krijgt? Ik zou het wel betreuren.

Een andere groep onderwerpen uit de nota betreffen de grondrechten, de toetsing van de wet aan de Grondwet en het stelsel van de grondwetsherziening. De sociale grondrechten genieten, voor zover ik dat heb kunnen nagaan, het voorrecht door niemand te zijn bestreden. Dan lijkt het wel een beetje op een motie, als die hier in deze Kamer zonder hoofdelijke stemming wordt aanvaard.

De heer Bakker (C.P.N.): Wij kennen ze nog niet.

De heer Franssen (P.v.d.A.): Dat kan enkel maar de situatie verergeren, want er zit schijnbaar geen centje pijn in. Als het zo zou zijn, kunnen het ook wel voortekenen zijn, dat die sociale grondrechten meer of minder de versiersels van de Grondwet zullen zijn, die straks dit staatsstuk een wat modern uiterlijk moeten geven.

Mijn fractiegenote mevrouw Haas-Berger heeft in de derde openbare commissievergadering een aantal denkbaarheden van sociale grondrechten genoemd. Ik hoop, dat aan haar opsomming aandacht zal worden geschonken. Uit het feit, dat deze categorie grondrechten straks in de Grondwet zal komen, moeten ook consequenties voortvloeien. Ik hoop dat dit straks zal blijken uit de memories van toelichting die bij deze wetsontwerpen zullen worden aangeboden.

Het standpunt van de Regering dat in het algemeen niet toetsing van de wet aan de Grondwet moet worden ingevoerd, is ook het mijne. Dit zou de positie van het parlement kunnen ondermijnen. Aan een uitspraak van een rechter dat in een bepaald geval een wet in strijd is met de Grondwet, moet niet licht worden getild. Wat te gemakkelijk werd, naar mij dunkt, gesproken in de zin van 'zo'n beslissing heeft niet direct algemene werking' of 'het is maar een marginale toetsing' en 'de wetgever kan dan de Grondwet wel wij-

zigen'. Dat laatste is waar, maar vraag dan niet hoeveel tijd ermee gemeoid is, nog daargelaten de vraag of men op zo'n ogenblik wel een gekwalificeerde meerderheid zal krijgen.

Toch, mijnheer de Voorzitter, wordt het voor mijn fractie moeilijker om de bewindslieden te volgen wanneer de klassieke grondrechten in het geding komen. Misschien moet ik nog verder preciseren door te spreken over de klassieke grondrechten welke de persoon beogen te beschermen. Wij zijn in deze Kamer voortdurend bezig om de persoon van de individuele burger te beschermen tegen onjuist handelen van het bestuur. Het wetsontwerp AROB heeft onlangs onze instemming gekregen. Wij spreken al geruime tijd over de mogelijkheid om te komen tot een ombudsman. Als nu die rechten van de burger in het geding zijn, die tot zijn natuurlijke rechten behoren, moet die burger dan ook niet alle bescherming worden gegeven, ook tegenover een wetgever die uitglijdt?

Misschien heeft de Minister van Binnenlandse Zaken wel gelijk als hij stelt, dat de toetsing van de grondrechten aan een verdragsbepaling wel wat anders is dan toetsing aan de eigen Grondwet. Misschien heeft de geachte afgevaardigde de heer Jongeling wel wat te gemakkelijk de term 'marginale toetsing' in de mond genomen, maar dan nog. Deze accentuering van de klassieke grondrechten als bescherming van de burger dient naar mijn mening toch nog nader overwogen te worden. Die toetsing kan niet los gezien worden van de grondwetsbepalingen die handelen over het stelsel van grondwetsherziening. Misschien is er trouwens minder aanleiding om te toetsen als de adviezen van de Raad van State allemaal openbaar zullen zijn. Misschien is er meer aanleiding tot toetsen als de Eerste Kamer wordt afgeschaft. In ieder geval zullen wij, als wij over deze toetsing gaan denken, in de Grondwet nauwkeurig moeten aangeven, stuk voor stuk, welke klassieke grondrechten, de persoon betreffende, wij bedoelen. Ik meen ook dat de heer Van der Sanden gelijk heeft dat het dan mede zaak wordt om de reactie van die klassieke grondrechten in de Grondwet nader te bezien.

Wij moeten echter, zoals gezegd, ook letten op de herzieningsprocedure. Die procedure is op het ogenblik zó stroef, dat alleen om die reden al men zich dient af te vragen of de toetsing wel zal kunnen doorgaan. Welke problemen zich hierbij kunnen voordoen, is ons gebleken bij het Goudse rijkschoolarrest. Wij weten hoe lang het geduurd

Franssen

heeft voordat de formulering van het begrip 'vrijheid van onderwijs' daarna in de Grondwet is aangepast.

De heer **Van der Sanden** (K.V.P.): Het meest treffende voorbeeld.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Inderdaad. Mijnheer de Voorzitter! Het is zeer gewenst, dat de bepalingen over de wijziging van de Grondwet worden herzien. De nota doet op dit punt maar een enkel voorstel. Bij de tweede lezing zal de Eerste Kamer worden uitgeschakeld. Zoals bekend en zoals straks nog opnieuw ter sprake zal komen, staat mijn fractie op het standpunt, dat de Eerste Kamer moet worden opgeheven. Dit zo zijnde, zal zij, zo haar verlangens op dit punt niet worden ingewilligd, ieder voorstel steunen, dat geargumenteerd de macht van een Eerste Kamer zo beperkt mogelijk houdt.

Men kan zich, overigens met de Raad van State, afvragen of die kamerontbinding, voordat een tweede lezing plaats vindt, wel zo nodig is. Als er ten aanzien van een grondwetswijziging een storm of stormpje opsteekt, zullen de zittende parlementsleden zich vóór de tweede lezing nog wel eens extra over de voorgestelde wijzigingen buigen. Op die wijze wordt meer tijd gewonnen dan met het regeringsvoorstel; daar heeft de Raad van State gelijk in.

Ik kom bij de bestuursorganisatie, de benoeming van de Commissaris der Koningin en de burgemeester, de kwestie van de vorming van gewesten en de basis daarvan in de Grondwet. Het simpele voorstel van de Minister om over de benoeming van de voorzitter van de gemeenteraad – de burgemeester, zo zeg ik tot de heer Tilanus, wordt niet genoemd in de Grondwet – en de Commissaris der Koningin geen bepaling meer in de Grondwet op te nemen, wordt met de vreemdste argumenten aangevochten. De gedecentraliseerde eenheidsstaat komt in het gedrang. De openbare orde wordt wanordelijk. Hoe hoog men overigens wil opgeven van de gemeentelijke en provinciale zelfstandigheid, dat de vertegenwoordigende organen van deze lichamen in eeuwigheid een voorzitter uit de Haagse hemel zullen moeten ontvangen, dient onwrikbaar te zijn. Mijnheer de Voorzitter! De Minister, die zelf een overtuigd tegenstander is van een gekozen burgemeester of een gekozen Commissaris der Koningin heeft met zijn terecht bekende welsprekendheid tevergeefs geprobeerd deze

gekozen beren op de weg ziende geachte afgevaardigden een beter inzicht bij te brengen. Wat zal ik, simpele afgevaardigde, dan nog willen?

Toch één vraag. Een paar jaar geleden hebben mijn collega Van Thijn en ik in deze Kamer voorstellen verdedigd – heel bescheiden voorstellen, die passen zouden in het kader van de huidige Grondwet – om aan provinciale staten respectievelijk de gemeenteraad een in de wet vast te leggen recht van aanbeveling te geven. De collega's waren uiterst hoffelijk, hadden veel woorden van waardering voor de verdediging, en stemden volgens de voorstellen af. En nu herhaalt collega Aarts in de openbare commissievergadering de woorden uit de 'schets van beleid', – die overigens geen haarbreed in de weg legt aan het voorstel van de Regering om de benoemingsbepalingen uit de Grondwet te nemen – de troost aan zijn kiezer: de benoeming van de Commissaris der Koningin en de burgemeester moet geschieden na overleg met provinciale staten c.q. gemeenteraad. Dat mag zelfs in de Grondwet staan. Nou, nou. Mijn vraag aan de heer Aarts is, of 'na overleg met' in feite zal betekenen 'op aanbeveling van'.

De heer **Aarts** (K.V.P.): Het woord 'troost' geeft toch een verkeerde interpretatie van de moeilijkheden van de kiezer weer, mijnheer de Voorzitter. Immers, als men stelt, dat het een troost voor de kiezer is, kan het erop lijken, dat hem iets onthouden wordt. Welnu, er wordt hem inderdaad iets onthouden bij de gekozen burgemeester, namelijk waarschijnlijk een goede burgemeester. Met andere woorden: het vooringenomen standpunt, dat het een troost zou moeten zijn, dat men inspraak kan krijgen via de door ons voorgestelde procedure, wil ik niet volgen. De optimale weg om te komen tot een goede burgemeester is toch het doel van alle procedures.

De heer **Jurgens** (P.P.R.): Ik vind, dat de heer Aarts hier een pracht van een stelling debiteert, namelijk dat wanneer wij een gekozen burgemeester krijgen wij daarmee de bevolking een goede burgemeester zouden onthouden. Dat is niet gering, mijnheer de Voorzitter.

De heer **Aarts** (K.V.P.): Dat is een vooringenomen standpunt en gericht op de stelling van de heer Franssen, dat het een 'troost' zou zijn. Daarbij gaat hij er ook van uit, dat de kiezer iets onthouden wordt wanneer hij niet rechtstreeks tot de keuze van burgemeester zou kunnen bijdragen.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Er wordt inderdaad iets onthouden. De kiezer krijgt dat recht niet terwijl de burgemeester toch de voorzitter van de gemeenteraad, de voorzitter van het college van B. en W. is. De burgemeester is erbij om het gehele gemeentelijke beleid richting te geven. De kiezer moet de troost ontvangen, dat hij ten minste mag meedenken over de voor de gemeente meest belangrijke figuur. Het valt mij steeds weer op, dat men durft te stellen, dat gekozen mensen blijkbaar per definitie minder bekwaam zouden zijn dan benoemde mensen. Het zou onaardig zijn als ik nu erg actueel zou worden, maar de heer Aarts zal met mij zo achter elkaar namen kunnen noemen van burgemeesters, die niet geslaagd, maar destijds wel benoemd zijn. Ik ben overigens ook wel benieuwd naar de kwaliteit van de K.V.P.-wethouders. Dat zijn toch ook gekozen mensen? Is het vaak niet zo, dat een wethouder een veel duidelijker beleid heeft dan een benoemde burgemeester? Als de heer Aarts zegt, dat per definitie de benoemde figuur beter is dan de gekozen figuur, mag hij dat niet vergeten.

De heer **Aarts** (K.V.P.): Mijnheer de Voorzitter! Ik merk, dat de heer Franssen meent wat hij zegt.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Jazeker.

De heer **Aarts** (K.V.P.): Wij zijn dit debat niet begonnen met te praten over de kwaliteiten en de te verwachten kwaliteiten van gekozen of benoemde burgemeesters. Wij begonnen met de figuur van de burgemeester – gekozen of benoemd – in ons staatsbestel.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): U interrumpeerde over het woord 'troost'. Dat is uw goed recht, maar toen ging u de stelling verdedigen, dat de benoemde burgemeester zoveel beter is dan de gekozen burgemeester. Ik wil wel afstappen van deze zaak; ik wil eigenlijk meer naar de kwestie van het 'na overleg' en ik zou van u willen horen of dat hetzelfde is als 'op aanbeveling'. Als dat overleg, dat u de kiezers in het vooruitzicht stelt, identiek is aan hetgeen nu reeds staat in de instructie van de Commissaris van de Koningin – dat het gevoelen van de gemeenteraad moet worden gehoord – dan zitten wij op zo'n wetsontwerp niet te wachten. Wat krijgen wij immers doorgaans op basis van deze bepaling in de instructie van de Commissaris van de Koningin? Welnu, wij krijgen meestal het bekende profiel van het bekende schaap. Trouwens, het moet meestal een ram zijn. Men mag er misschien

Franssen

nog bij vertellen welke kleur ogen de nieuwe burgemeester moet hebben. Ik zonder hierbij de goede Commissarissen van de Koningin uit. Er zijn op dit ogenblik commissarissen die met de beperkte mogelijkheden, die zij hebben, bij het inwinnen van het gevoelen de aanbeveling van de gemeenteraad naderen. Ik zonder ook graag de Minister van Binnenlandse Zaken uit, omdat ik ervan overtuigd ben dat hij zoekende is – hij blijft dan wel bij een benoemde burgemeester – de inspraak van gemeenteraad en van provinciale staten zo goed mogelijk te realiseren. Ik voeg hieraan de wens toe, dat de Minister deze zaak nog eens grondig doorpraat met de Commissarissen van de Koningin want sommigen van deze functionarissen blijven op het punt van de inspraak vreemde opvattingen houden.

De heer **Aarts** (K.V.P.): Mijnheer de Voorzitter! Ik had liever even gewacht met het beantwoorden van de vraag van de heer Franssen omdat ik hierover een vraag heb gesteld aan de Minister van Binnenlandse Zaken in de openbare commissievergadering. Daarop heeft hij geantwoord, dat hij zich nog zou bezinnen op eventuele formalisering van de inspraak. Ik zal echter een antwoord geven op de vraag van de heer Franssen of overleg gelijk is aan aanbeveling. Deze vraag moet ik ontkennend beantwoorden. In de Schets van Beleid staat uitdrukkelijk: Benoeming van de commissaris door de Kroon na overleg met provinciale staten en benoeming van de burgemeester na overleg met de gemeenteraad. Iedereen, die zich met bestuurskunde bezighoudt, zal weten dat er een groot verschil is tussen overleg en aanbeveling als het gaat om een voordracht. Wij denken dus niet aan een aanbeveling.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Ik vind erg prettig dat u het zo duidelijk zegt, want dan is gelijk iedere troost verdwenen. Dat betekent in feite, dat u de huidige situatie niet wilt veranderen en dat slechts een profiel zal mogen worden geschetst.

De heer **Aarts** (K.V.P.): Mijnheer de Voorzitter! Het woord 'aanbeveling' is voor velerlei uitleg vatbaar. In ieder geval zijn er vele vormen van overleg en van inspraak, waarin niet alleen over profielen wordt gesproken, zoals dit nu ook vaak door de Minister gebeurt. Dit is ook in Zeeland gebeurd, terwijl er toch geen recht van aanbeveling is, dat naar mijn smaak materieel

zeer dicht ligt bij het recht op benoeming. Dit is dan een soort van uithoud recht van de Kroon op benoeming.

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Als de heer Aarts deze richting op zou gaan, zou hij blijkbaar geen kennis hebben van het debat, dat hier enkele jaren geleden is gevoerd over het verschil tussen een recht van aanbeveling en een recht van voordracht. Het verschil is naar mijn mening nu juist precies wat in de administratieve gang van zaken het verschil is tussen 'na overleg' met een instantie en 'in overleg' met een instantie. De vraag van de heer Franssen was dus toch niet zo gek en ik geloof dat uw antwoord niet volledig is.

De heer **Aarts** (K.V.P.): Ik heb de desbetreffende stukken vanmorgen ook gelezen, omdat ik ook verwachtte dat de heer Franssen in deze richting zou gaan. Ik heb ook niet gezegd, dat er geen verschil is tussen aanbeveling en voordracht. Er is natuurlijk ook een groot verschil tussen 'na overleg' en 'in overleg met'. Wat wij willen, is inderdaad de overlegsituatie, die wel verplicht zou moeten zijn, alvorens de bevoegde organen – wij vinden dat dit de Kroon is – zich in alle vrijheid moeten kunnen oriënteren. Dat geldt ook voor de Commissaris van de Koningin inzake de voordracht. Nogmaals, er zijn vele modaliteiten. Deze Minister steekt dan op een gunstige wijze af in het zoeken naar reële mogelijkheden om inhoud te geven aan datgene wat leeft in de plaatselijke gemeenschap en op het niveau, waarop men hierbij belang heeft. Het gaat nog steeds om de vraag – dat is het voorstel van de heren Van Thijn en Franssen geweest –: gaan wij zover, dat de plaatselijke gemeenschap, en eigenlijk alleen de gemeenteraad – hetgeen ook een soort van getrap stelsel is – kan zeggen, welke persoon zij graag als burgemeester wil hebben. Dan kan zij eventueel drie kandidaten opgeven. In deze situatie willen wij vooralsnog niet aanbelden. Wij kunnen ons zeer goed voorstellen dat het met de huidige exercities, die de huidige en de toekomstige Ministers van Binnenlandse Zaken doen toch evalueert naar de situatie, die u graag gerealiseerd wil zien.

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): U hebt bezwaar gehad tegen het recht van aanbeveling, omdat dit recht de bevoegdheid van de Kroon uitholt. Dat is niet waar, want dan spreekt u over een recht van voordracht. Het kenmerk van het recht van aanbeveling is nu juist,

dat het niet het recht van de Kroon uitholt. Mijn vraag is: Wat is dan uw bezwaar, als u wel bent vóór een overlegprocedure met de gemeenteraad?

De **Voorzitter**: Het lijkt mij beter dat de heer Aarts op deze vraag straks zal antwoorden. Het woord is nog steeds aan de heer Franssen!

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Ik had eigenlijk op dit punt ook nog een vraag aan de heer Tilanus willen stellen. Ik durf dat bijna niet meer, maar ik zal dat toch doen, dan kan hij daarop straks antwoorden. Toen wij gisteren van de heer Tilanus een motie ter overweging kregen, heeft hij gezegd, dat hij daarbij doelde op een optimale inspraak bij de benoeming van een burgemeester. Ik heb de motie nog eens doorgelezen en toen geconstateerd, dat daarin wordt gesproken over een 'noodzakelijke' inspraak. Dat lijkt mij een interessant verschil. 'Noodzakelijke' inspraak zou namelijk uitgebreider kunnen zijn. Als de gemeenteraad die inspraak had, zou ik mij daarbij kunnen voorstellen, dat hij de beschikking krijgt over de namen van alle sollicitanten. Hoe kan men anders de noodzakelijke inspraak goed plegen? Wanneer de heer Tilanus dat bedoelt, zijn wij in ieder geval een stapje verder dan tot nu toe. Mijn vraag is dus, of men uit het begrip 'noodzakelijke inspraak' mag afleiden, dat het de bedoeling van de heer Tilanus is, eventueel in de Grondwet vast te leggen, in ieder geval te komen tot een inspraak, waarbij de namen van alle sollicitanten aan de gemeenteraad worden doorgegeven.

De heer **Tilanus** (C.H.U.): Nu leest u in het woordje noodzakelijk iets te veel. Daarmee heb ik tot uitdrukking willen brengen dat het overleg noodzakelijk is. Het betekent het urgeren van dit overleg.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): De inspraak hoeft dus niet eens optimaal te zijn. Dan wordt uiteindelijk het noodzakelijk zijn magerder dan het optimaal zijn. Ik vreesde ook al uit de discussie te moeten concluderen dat de inspraak even mager blijkt als hij is. Mijnheer de Voorzitter! De wens om nu ook nog de benoeming van de voorzitter van de gewestraad in de Grondwet vast te leggen, komt mij toch wel wat dwaas voor. Wij weten nauwelijks nog iets van die gewesten af. Wij weten niets van de bevoegdheden, van hun verhouding tot de gemeenten en hun verhouding tot de provincies. De Regering maakt overigens een wat griezelig onderscheid

Franssen

tussen gewesten die naast, en andere die in de plaats van gemeenten en provincies komen. De geachte afgevaardigde de heer De Kwaadsteniet is al heel progressief bezig, de provincies naar de slachtbank te geleiden. Als hij bereid zou zijn, in het voetspoor van zijn politieke vriend, de commissaris van de Koningin van Utrecht, provincies identiek te maken aan gewesten en als hij voornemens is om straks tot een twintigtal territoriale, een aantal gemeenten omvattende, lichamen te komen, waarvoor als aanduiding wat mij betreft zowel de naam provincie als gewest zou kunnen dienen, wil ik mijn oor wel goed te luisteren leggen. Dan moet er toch nog heel wat gebeuren, want dan zullen wij moeten komen tot een herverdeling van de taken van Rijk, provincie, oud of nieuw, en gemeenten. Als de geachte afgevaardigde een oplossing voorstaat als voorgesteld door de heer Verdam, dan lijkt dit op het eerste gezicht wat gemakkelijker in de Grondwet in te passen.

De heer **De Kwaadsteniet** (A.R.P.): Ik zie niet in waarom de heer Franssen bij voorbaat iets anders zou moeten verwachten van mij. Ik meen dat bij de behandeling van de begroting van Binnenlandse Zaken een motie is aangenomen met betrekking tot de gewesten. Daarin is zeer duidelijk gesproken over een beperkt aantal gewesten met een duidelijke taakverdeling. Het voorstel van mijn partijgenoot kan bij deze zaak dan uiteraard worden bekeken, maar het verandert niet zo gek veel aan de zaak. Het gaat om een juiste herverdeling van de taken tussen de bestuurlijke organen die er in Nederland zullen zijn. Ik heb dat verder uitgewerkt, want dat lijkt mij in eerste instantie geen grondwettelijke aangelegenheid. Bij de formulering kan het natuurlijk wel aan de orde komen, maar het lijkt mij dat dit beter bij de wetsontwerpen aan de orde kan komen dan bij de bespreking van deze nota.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Ik ben erg blij met de nadere toelichting van collega De Kwaadsteniet. Hij heeft ons trouwens ook verblijd met moties over de Eerste Kamer. Hij kan tegen mij natuurlijk onmiddellijk zeggen dat wij dat ook hebben gedaan.

Het merkwaardige van zijn moties is nu dat, terwijl bijna iedereen het gevoel heeft dat, zo die Kamer al niet moet verdwijnen – hetgeen wij voorstaan – dan toch in ieder geval de omvang van haar bevoegdheden moet af-

nemen, daarin wordt gepleit voor uitbreiding van die bevoegdheden.

De heer **De Kwaadsteniet** (A.R.P.): Ik heb dat duidelijk bestreden. Ik neem aan dat wat dat betreft de heer Franssen in ieder geval mijn bedoelingen had kunnen begrijpen.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Ik begrijp uit de moties dat de Eerste Kamer het budgetrecht, het recht van interpellatie, het recht van enquête, het recht van tweede lezing bij de grondwet en het recht om wetsontwerpen te verwerpen zal behouden. Bovendien krijgt men er dan nog de mogelijkheid bij om wetsontwerpen terug te zenden. Dat is een uitbreiding van de mogelijkheden.

De heer **De Kwaadsteniet** (A.R.P.): Wanneer de Eerste Kamer houdt wat zij momenteel heeft, zijn wij in ieder geval niet bezig met een uitbreiding. Het enige waar de heer Franssen op kan wijzen is het recht van terugzending. Daarvan heb ik gezegd dat mijn voorstel is, de Eerste Kamer te behouden in de huidige vorm. Ik heb alleen gewezen op het recht van terugzending. Ik heb gezegd dat dit in feite nauwelijks een uitbreiding van de bevoegdheden behoeft te betekenen. Het is een extra mogelijkheid die de Eerste Kamer krijgt, maar het is geen uitbreiding van de bevoegdheden.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Dat is het natuurlijk wel. Eerst had men alleen maar de mogelijkheid om 'ja' of 'neen' te zeggen. Nu kan men het wetsontwerp terugsturen. Wij zouden dit eerder een variant van het amendement kunnen noemen dan een extra mogelijkheid.

De heer **De Kwaadsteniet** (A.R.P.): Het is een variant op de mogelijkheid van de verwerping van wetsontwerpen door de Eerste Kamer en de mogelijkheid, een novelle te vragen.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Over die novelle is gisteren reeds zo uitvoerig gesproken, dat ik het nu maar niet meer zal doen. Het is wel voor mij een geliefkoosd onderwerp.

De heer **De Kwaadsteniet** (A.R.P.): Er is wel wat over gezegd, maar er is, wat dat betreft, nog niet een duidelijk beeld gekomen, hoe uiteindelijk het kabinet erover oordeelt.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Die vraag zult u zeker via mij en via de Voorzitter aan het kabinet stellen.

De heer **De Kwaadsteniet** (A.R.P.): Dat heb ik gisteren al gedaan.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Dat hebt u gedaan. U behoeft van mij niet een uitvoerige beschouwing over de Eerste Kamer te verwachten. Ik was van plan, de Eerste Kamer af te schaffen.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Dat zult u toch zeker niet doen dan nadat u daaraan een zeer doorwrochte en uitvoerige beschouwing hebt gewijd.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Ik wil er nog wel even op terugkomen, hoewel ik moet zeggen, dat mijn fractiegenoot De Vries dit op zeer welsprekende wijze heeft gedaan. Ik dacht, dat wij alleen maar tijd voor de Kamer zouden besparen, als ik dit niet geheel herhaalde, maar mocht mevrouw Kappeyne van de Coppello er prijs op stellen, dan wil ik er aanstonds nog wel iets over zeggen.

Daarbij kwam dus, dat de heer De Kwaadsteniet gaat vasthouden aan de verkiezing door de leden van de provinciale staten. Overigens wil ik hem gaarne de eer geven, dat hij in de motie de eerste was, die een nauwkeurige formulering gebruikte. Ik heb steeds in de openbare commissievergadering horen zeggen, dat de keuze was door provinciale staten. Dat was het net niet; het waren de leden van provinciale staten, hetgeen nogal wat verschil maakt. Daarmee geeft hij tevens aan de gebrekkigheid van het instrument. Mijn collega De Kwaadsteniet is echt geen vreemdeling in kiesrechtzaken. Hij weet, dat degenen, die in een openbare commissievergadering deze verkiezingsmethode hebben bekritiseerd, gelijk hebben. Wij willen geen Eerste Kamer meer. Mijn collega De Vries heeft reeds gezegd, dat wij die uitspraak doen los van de waardering van het werk, dat onze collega aan de overkant van het Binnenhof verrichten. Wij menen met de Regering, dat veel werk, dat thans door die Kamer wordt verricht, achterwege kan blijven. De Regering vindt als enig argument voor het blijven van de Eerste Kamer eigenlijk de herwaardering van de wetten. Daaromheen zijn in een openbare commissievergadering zowel door de afgevaardigden, als door de Regering vele schone uitspraken gedaan over het bijzondere mensentype, dat zich in de Eerste Kamer ophoudt, en over de wijsheid, die daar kan worden gevonden, maar het gaat in wezen om de vraag, of een tweekamerstelsel in onze tijd in een eenheidsstaat – misschien ligt het in een federale staat wat anders; dat wil ik direct toegeven – als Nederland is moet voortbestaan. Men weet, dat in Zweden zo'n

Franssen

vraag enkele jaren geleden ontken-
nend is beantwoord. Wij, althans som-
mige kamerleden, hebben een dezer
dagen van een mijnheer Rijnen nog
een aardige studie omtrent de Eerste
Kamer ontvangen. De heer Rijnen
wijst er mijn inziens niet geheel ten on-
rechte op dat de Eerste Kamer in enkele
landen al is afgeschaft en dat in an-
dere landen een Eerste Kamer toch
wel een geheel ander karakter draagt
dan bij ons. Hij wijst er trouwens ook
op, dat het nogal merkwaardig is, dat
de Regering enerzijds rechtstreekse
verkiezingen denkt in te voeren voor
de Eerste Kamer en wel voor vier jaar,
maar dat zij tevens de bevoegdheden
van die Kamer wil verzwakken. Met de
heer Rijnen heb ik het gevoel, dat
rechtstreekse verkiezing van de Eerste
Kamer eerder moet leiden tot verster-
king van haar positie dan tot verzwak-
king ervan. Ik zie, dat de heer De
Kwaadsteniet instemmend knikt.
Over de opheffing wil ik graag nog een
enkele opmerking maken. Ik ben het
met de Regering eens, dat veel van
datgene, wat door de Eerste Kamer
wordt gedaan, achterwege kan blijven
en dat de hoofdzaak inderdaad zal lig-
gen bij de herwaardering. Maar dan
moeten wij ook constateren, dat op het
ogenblik de adviezen, die de Regering
over wetsontwerpen ontvangt, veel-
vuldig zijn, meer dan vroeger ook van
specialisten. Veel fouten, die wij er
vroeger misschien in zouden hebben
laten staan, worden al weggenomen.
Ik wil echter wel erkennen, dat het toch
een enkele maal zal blijven gebeuren
dat aan de andere zijde van het Bin-
nenhof een wetsontwerp soms terecht
wordt verworpen. Soms om meer of
minder wetstechnische redenen. Als
het om die reden gaat, mijnheer de
Voorzitter, dan kan het euvel daarna,
wanneer het in de praktijk wordt ge-
constateerd, worden opgevangen
door middel van een wetswijziging.
Soms komt het ook voor – ik ben de
laatste, die dit zal ontkennen –, dat de
Eerste Kamer terecht zegt dat er sprake
is van strijd met de Grondwet. Dat is
dan een zeer vervelende geschiedenis,
maar bij mij rijst toch de vraag, of voor
die enkele keer – het komt echt niet zo
vaak voor, dat strijd met de Grondwet
wordt geconstateerd – een Eerste Ka-
mer in stand moet worden gehouden.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Er wordt door
haar ook maar een enkele keer een
wetsvoorstel verworpen. Dat is het
punt.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Mijnheer
de Voorzitter! Dat zal mijn stelling al-

leen maar onderstrepen. Voor mij is
het gewoon de vraag, of het wel zinvol
is, om die reden een Eerste Kamer te
laten bestaan. Men kan er verschillend
over oordelen, maar men geraakt
ook wel eens in de situatie – ook op an-
der gebied zijn wij er wel eens in geko-
men –, dat kan worden gezegd: iets is
zinvol, maar moet het blijven. Ik kan
mij wel herinneren dat ik het bestaan
van een aantal gemeenten zeer zinvol
achtte, maar dat wij met pijn in het
hart toch besloten tot opheffing. Toch
brengt gewoon de ontwikkeling in het
bestuur wel eens met zich dat men li-
chamen en organen afschaft die zeer
zinvol zijn. Enfin, dit is dan de discus-
sie die wij van onze kant op dit punt
met de Regering willen voeren.
Ik zou nog één opmerking willen
maken. De Regering stelt voor de Eer-
ste Kamer voortaan in haar geheel
voor vier jaar te kiezen, en dan liefst
nog die verkiezing te doen houden
praktisch gelijk met die van de Tweede
Kamer. Wij komen dan tot een situatie,
waarin op één dag alle 225 parle-
mentsleden worden gekozen, zij het
dan leden met verschillende bevoegd-
heden. Niet zonder reden heeft mijn
progressieve combinatiegenoot de ge-
achte afgevaardigde de heer Jurgens
de aandacht gevestigd op een andere
moeilijkheid binnen ons parlement, nl.
de overmatige belasting van onze col-
legae die het Europese en andere inter-
nationale werk op hun schouders heb-
ben. Zij en wij ondervinden de lasten
daarvan bijna dagelijks. Om maar één
voorbeeld te noemen, stellig zou de
in grondwetszaken zeer geveerde
collega Stoffelen vandaag aanwezig
zijn geweest, ware het niet dat hij op
de Europese toer is.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Dat is toch
zijn eigen beslissing?

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Neen. Wij
wijzen gezamenlijk deze leden aan.
Willen wij als Nederlands parlement
het daarginds ook goed doen – ik heb
reden om aan te nemen dat de geachte
afgevaardigde de heer Stoffelen het
daar goed doet. . . .

De heer **Koekoek** (B.P.): Wat houdt dat
in, 'het daar goed doen'?

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Dit bete-
kent dat men op een deskundige, geïn-
teresseerde en goed geïnformeerde
wijze de onderwerpen daar behandelt.
Ik weet niet, of het uw gewoonte is op
die wijze zaken goed te doen, maar ik
dacht het toch wel.

De heer **Koekoek** (B.P.): Wij laten dat
aan het oordeel van de kiezers over.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Oh, dat is
interessant! Dat is heel interessant!

De heer **Koekoek** (B.P.): Dat is zeker in-
teressant.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Wij laten
het namelijk ook aan. . . .

De heer **Koekoek** (B.P.): Met het Euro-
pese Parlement gaat het namelijk heel
anders. Het Europese Parlement heeft
geen enkele bevoegdheid. Daarom
vraag ik: wat bedoelt u met 'het goed
doen'? Dit parlement heeft bevoegd-
heden. De heer Stoffelen had dus hier
belangrijk werk kunnen doen. Daar be-
staan geen bevoegdheden.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): In het Eu-
ropese Parlement bestaan stellig ook
bevoegdheden. Alleen, de gehele
staatsrechtelijke structuur is in ontwik-
keling. Ik zou voor mijn rekening niet
de stelling willen nemen dat het werk
dat daar gebeurt zinloos zou zijn. Dit
schijnt zo'n beetje in uw brein op te ko-
men.

De heer **Koekoek** (B.P.): Omdat u zich
zo democratisch voor doet. Wij hebben
het hier over een gekozen parlements-
lid, dat op de Europese toer gaat. Dat
lijkt toch nergens op! Dat bedoel ik al-
leen maar.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Dat lijkt
wel ergens op, want wie heeft deze
collega aangewezen? U, wij allemaal
samen.

De heer **Bakker** (C.P.N.): Neen, dat
doet de Voorzitter.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Omdat wij
het aan de Voorzitter hebben overgela-
ten.

De heer **Koekoek** (B.P.): Ja, op de zelf-
de manier als de benoeming van de
burgemeesters. Ja, ja!

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Dan bent
u mis geïnformeerd.

De heer **Koekoek** (B.P.): O ja?

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Ja.

De heer **Koekoek** (B.P.): Legt u het dan
maar eens anders uit.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): U bent
mis geïnformeerd, want de Voorzitter
die wij hebben houdt van inspraak.

De heer **Bakker** (C.P.N.): Dat zal Koe-
koek wel merken als hij tot burge-
meester wordt benoemd!

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Ik was ge-
bleven bij de collegae die de internati-
onale zaken doen, op ons verzoek, een
arbeid waaraan veel tijd moet worden
besteed. Nu trek ik die dingen samen.

Franssen

Wij zien dus straks in de gedachten-gang van de Regering twee kamers, gelijktijdig gekozen, voor dezelfde periode, door dezelfde partijen kandidaat gesteld en wij zien een aantal mensen uit onze kring die erg druk zijn met de internationale zaken.

Mijn vraag is, of de Regering toch nog niet eens wil overwegen datgene wat een aantal jaren geleden een commissie uit de Partij van de Arbeid onder voorzitterschap van de heer Burger voorstelde, namelijk om één kamer te maken, in de opstelling van deze commissie, van 225 leden, van wie er 150 aangewezen worden voor de nationale taken, die ook de behandeling van de wetsontwerpen op zich nemen, met dien verstande dat, wanneer vier/vijfde van die 150 leden een tweede lezing van een wetsontwerp willen, een herwaardering daarvan zou moeten volgen. Dat zal dan geschieden door alle 225 leden. Buiten die taak van herwaardering kunnen die 75 leden waardevolle arbeid op het internationale terrein verrichten. Ik bind mij niet aan de aantallen. Ik citeer ze, omdat ze in het rapport van de commissie-Burger staan. Ik vind het aantal van 225 voor een parlement van Nederland nogal groot. Het gaat mij meer om de gedachten-gang. De Regering heeft de gedachte afgewezen met een simpele verwijzing naar de beschouwing van de commissie-Cals-Donner, naar mijn gevoel wat te simpel. Wanneer namelijk een gelijktijdige verkiezing van beide Kamers een gegeven wordt, dan is dit voorstel nadere overweging waard. Voor de goede orde: deze beschouwing van mij betekent niet, dat mijn fractie terugkomt op haar mening, dat de Eerste Kamer moet worden opgeheven. Gehoord alle discussies en alle argumenten willen wij echter niet nalaten te zoeken naar oplossingen, die misschien ertoe kunnen bijdragen, de tegengestelde opvattingen wat bij elkaar te brengen.

Ik kom nu tot hetgeen ik, als ik de discussies in de openbare commissievergaderingen en van gisteren naga, wel de topic of this day mag noemen: kiesstelsel en regeringsvorming. Toen ik verleden week de hele discussie in de Handelingen van de openbare commissievergaderingen nog eens had nagelaten, de scala van aanvallen op de voorstellen van de Regering, de redelijke maar ook soms onredelijke argumentatie, de geduldige pogingen van de bewindslieden om in hun uitleg tot moe wordens toe de voorstellen tot hun ware proporties terug te brengen,

kreeg ik de zekerheid, dat het weinig zinvol zou zijn, hier nog eens de argumentatie van mijn collega Stoffelen te herhalen. Ik zie ook geen kans om nog andere motieven die pleiten voor de regeringsvoorstellen aan te voeren, dan die door de Regering schriftelijk en vooral ook mondeling zijn aangevoerd. Ik wil het samenvatten.

Wij zijn van oordeel, dat het kiezen van een volksvertegenwoordiging meer inhoudt dan het nauwkeurig registreren van de politieke en/of geestelijke stromingen van de Nederlandse samenleving. Wij zijn van oordeel, dat een kiesstelsel ook moet voeren tot een verantwoord regeringsvorming. En met verantwoord bedoel ik dan een regeringsvorming, waarbij de kiezer met zijn stem een antwoord geeft op het beleid, zoals dat in een afgelopen periode is gevoerd en op de vraag, hoe dat beleid in de toekomst moet zijn.

De Regering doet in dit verband twee voorstellen, welke naar haar mening elkaanders uitwerking versterken, twee voorstellen, die ik onlosmakelijk met elkaar verbinden wil.

Het stelsel van de evenredige vertegenwoordiging blijft, maar wordt gerealiseerd binnen twaalf districten. Het aantal partijen zal hierdoor verminderen; ik spreek dat niet tegen. Ik wil ook duidelijk stellen, dat als zo'n stelsel wordt ingevoerd, moet vastliggen boven alles en voor alles, hoe de grenzen van het district zijn en dat er stellig een gekwalificeerde meerderheid zal moeten zijn om de grenzen van die districten weer te veranderen.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Betekent dat, dat u de grenzen ook in de Grondwet wilt vastleggen?

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Zij dienen in ieder geval te worden vastgelegd in wetten, die door de Staten-Generaal met tweederde meerderheid moeten worden aangenomen. Naar mijn smaak is een eenvoudige meerderheid niet geschikt om de grenzen van een district in het gedachte systeem van de beperkte evenredige vertegenwoordiging vast te stellen.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Ik ben u voor die mededeling zeer erkentelijk. Dient dan naar uw inzicht ook het maximale aantal districten in de Grondwet te worden vastgelegd? Hoe wil men dit realiseren? Ik heb dit gisteren ook gevraagd. Wij zullen toch met elkaar na moeten gaan, of het kan. Ik heb mijn twijfels over de praktische uitvoerbaarheid.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Ik heb de voorlopige suggesties van de Kiesraad

gezien. Ik zou mij kunnen voorstellen, dat men het maximale aantal – misschien wel het werkelijke aantal – in de Grondwet opneemt, zoals men in de Grondwet ook andere bepalingen over het kiesrecht kent. Als het aantal eenmaal in de Grondwet is opgenomen ligt ook vast, dat het alleen maar bij een tweederde meerderheid kan worden gewijzigd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb al gezegd, dat ik niet tegenspreek, dat het aantal partijen door het voorgestelde stelsel zal verminderen. Maar de bereidheid tussen de partijen om naar samenwerking te streven, zal toenemen.

Daarnaast is er het voorstel van de gekozen kabinetsformateur. De kiezer krijgt daardoor een beperkte mogelijkheid aangeboden om diegene aan te wijzen, die een kabinet zal gaan vormen.

De heer **Bakker** (C.P.N.): Een beperkte mogelijkheid?

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Ja, dat is duidelijk. Hij moet de absolute meerderheid hebben. Degene, die de meeste stemmen krijgt, kan niet zo maar kabinetsformateur worden. Daardoor is dat reeds beperkt. Alleen degene, die een absolute meerderheid heeft, zal mogen optreden. Het is trouwens maar een zeer beperkt optreden, want hij mag kabinetsformateur zijn en hij is dat tot op het moment, waarop hij al dan niet slaagt.

De heer **Bakker** (C.P.N.): U vindt dat een beperkte mogelijkheid.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Dat vind ik een beperkte mogelijkheid.

De kiezer zal op die wijze niet alleen de gelegenheid krijgen om de partij van zijn keuze bekend te maken, maar hij zal door zijn stem op een van de kandidaten voor de kabinetsformateur tevens de kans hebben een hint te geven in welke richting zijn politieke partij bij het beleid dient te gaan. Zoals gezegd, ik wil de Kamer niet ophouden door nog eens een beschouwing te geven naast die welke mijn fractiegenoot de heer Stoffelen in de openbare commissievergaderingen gaf. Ik zal mij beperken tot het geven van een commentaar op de door de geachte afgevaardigde de heer Van der Sanden ingediende motie. Daarin wordt gesteld: De gekozen kabinetsformateur zal in ernstige mate afbreuk doen aan het Nederlandse parlementaire stelsel. Ik vraag mij dan wel af: Is dat het stelsel, dat kabinetten alleen in bespreking van partijtoppen na de verkiezingen, maar dan ook buiten de openbaarheid

Franssen

– ik herhaal maar de woorden, die ik gisteren van de heer Van der Sanden heb gehoord – tot stand mogen komen? Is dat het stelsel, waarbij de pers na enige weken wat verveeld ons wat nieuws brengt onder de kop: Veertigste dag van de kabinetsformatie! Honderdste dag van de formatie! Als dat het stelsel is, dat de geachte afgevaardigde bedoelt. . . .

De heer **Van der Sanden** (K.V.P.): Ik wil een kleine correctie geven op hetgeen de geachte afgevaardigde thans zegt. Ik heb er de nadruk op gelegd, dat er na de verkiezingen een nieuw gekozen volksvertegenwoordiging is. Ik heb in dat verband niet over partijtoppen gesproken. Ik heb over partijtoppen gesproken in het verband van met elkaar konkelefoezen in de beslotenheid van partijtoppen voor de verkiezingen.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): U wilt dus de stelling poneren, dat na de verkiezingen het de fracties zijn, die in een of andere grote kamer bij elkaar zijn? De heer Van der Sanden weet toch even goed als ik, dat het de partijtoppen zijn, die na de verkiezingen heel veel en niet in het openbaar confereren om te trachten ten slotte tot een oplossing te komen.

De heer **Van der Sanden** (K.V.P.): Ik meen, dat de nieuwe gekozen fractie-leiders, gehoord hun fracties, daarop een zeer wezenlijke invloed uitoefenen en dat zullen moeten blijven doen. Ik ben het met de geachte afgevaardigde eens, dat men niet kan doen alsof er geen partijbesturen zijn.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Misschien had ik mij nog iets duidelijker moeten uitdrukken. Met partijtop bedoel ik natuurlijk ook degenen, die namens de fracties aan de discussies deelnemen. Het was bepaald niet mijn bedoeling te zeggen, dat alleen maar een voorzitter van de K.V.P., de A.R.P. of van welke partij dan ook, bezig zijn. Partijtop is degene, die er wat mee te maken heeft, wat te zeggen heeft, wat te bereiken heeft terzake van het tot stand komen van de formatie.

De heer **Van der Sanden** (K.V.P.): Dan is dat een andere interpretatie van het begrip 'partijtop' dan ik gisteren heb gebruikt.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Akkoord. Mijnheer de Voorzitter! Het tweede punt van de motie, het opnemen van de vertrouwensregel in de Grondwet, neemt de bezwaren tegen de gekozen formateur niet weg. Heb ik uit het betoog van de heer Van der Sanden kun-

nen opmaken, dat hij de dreiging ziet van de net niet sterk genoeg zijnde kandidaat-formateur die, als hij zijn zin niet krijgt, met een kamerontbinding het kiezersvolk te hulp zal roepen?

In de discussie tijdens de openbare commissievergadering en ook gisteren kwam de geachte afgevaardigde telkens terug met de vraag: Kan een gekozen formateur, die met een geformeerd kabinet in de Kamer verschijnt en het vertrouwensvotum niet krijgt, als uiterste middel tot ontbinding van de Kamer overgaan? Het is een vraag, die ook bij de behandeling van het initiatiefontwerp-Van Thijn-Goudsmit heeft gespeeld en door mijn fractiegenoot Roethof destijds als een ernstig bezwaar zijnerzijds tegen het stelsel van de gekozen formateur is aangevoerd (Handelingen Tweede Kamer 1970–1971, blz. 2836, van 17 februari 1971). Ik moet erkennen: en de tekst van de nota, blz. 5, rechterkolom, 20ste regel van onderen, om het antwoord van de Minister tijdens de discussie gegeven, geven grond aan de veronderstelling, dat die onmogelijkheid toch niet helemaal uitgesloten is. Ik zou dat ook een ernstige lacune in het voorstel vinden. Ik zou daarom aan de bewindslieden en aan de geachte afgevaardigde de heer Van der Sanden de vraag willen voorleggen, of die onmogelijke mogelijkheid ook niet formeel kan worden uitgesloten. Mag ik mijn opmerking verduidelijken? Als ik het goed zie, kunnen zich bij de kandidaatstelling van een formateur vier mogelijkheden voordoen:

1. kandidaat A krijgt een absolute meerderheid; de partijencombinatie, die hem steunt, eveneens;
 2. kandidaat B krijgt een absolute meerderheid, zijn partijencombinatie blijft onder de 50 %;
 3. kandidaat C krijgt minder dan 50 % van de stemmen; zijn partijencombinatie komt echter boven die 50 %;
 4. kandidaat D brengt het niet tot de absolute meerderheid; zijn partijencombinatie evenmin.
- Men zou nog een vijfde mogelijkheid kunnen bedenken, nl. dat er zo maar eens iemand is, die zich aanmeldt als kandidaat-kabinetsformateur.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Die wordt het dan!

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Die onmogelijke veronderstelling van de heer Wiegel wil ik ook wel verhinderen. Men zou altijd nog kunnen zeggen: Er zijn zoveel handtekeningen van zittende kamerleden nodig. Wij zullen niet zo gauw die handtekeningen weggeven.

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Er is toch nog hoop voor de heer Wiegel.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! In de twee laatste gevallen wordt het oude systeem van kabinetsformatie gevolgd. In geval 3 zal de partijencombinatie, met kennelijk een lijstaanvoerder, die minder het vertrouwen heeft, het toch wel redden. In het eerste geval – kandidaat en partijencombinatie beiden boven 50 % – werkt de nieuwe bepaling. De formateur zal stellig erin slagen het vertrouwen van de Kamer te verkrijgen. Anders ligt dat met geval B. Kandidaat B krijgt het benodigde aantal stemmen om te worden gekozen als formateur. De steun van de kiezers aan zijn eigen groep is onvoldoende. Hij formeert toch en de geachte afgevaardigde de heer Van der Sanden vreest, dat betrokkene, wanneer hij niet het vertrouwen van de Kamer verwerft, tot ontbinding van de Kamer doet overgaan, vertrouwend op het rechtstreeks verworven mandaat van de kiezers. Dit moet niet kunnen gebeuren. Daarom zal er dus een bepaling moeten komen, die de vertrouwensregel aldus aanvult, dat niet tot kamerontbinding kan worden overgegaan door een regering, die na haar beëdiging bij haar verschijnen voor de Kamer het vertrouwen van die Kamer niet heeft kunnen verwerven. Dat betekent, dat de formateur weet, dat hij zonder medewerking van de Kamer zijn gang niet kan gaan omdat hij geen resultaat kan boeken.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Van der Sanden en zijn mede-indieners mogen in mijn laatste opmerkingen een poging zien om het door hen – niet ten onrechte – gesignaleerde gevaar te bezwaren. En dan heeft zo iemand, die zo'n poging doet, toch altijd weer een beetje hoop, dat zijn opmerking tot nadere overweging kan voeren. Die hoop heb ik ook om een andere reden. Het is nu meer dan zeven jaren geleden dat een aantal vooraanstaande leden van de K.V.P. zich in een adres wendde tot het bestuur en de partijraad van die partij. Zij meenden, dat de K.V.P. als toen grootste partij in het land een belangrijke bijdrage moest leveren aan de politieke vernieuwing. Zij riepen op tot besprekingen om te komen tot samenwerking. De samenwerkende groepen dienden zich bij de kiezers te presenteren met een gemeenschappelijk ontwerp van een vooruitstrevend regeringsprogramma en met een lijst van kandidaat-ministers, die zouden gaan regeren als zij het vertrouwen van de meeste kiezers zouden blijken te hebben.

Franssen

Ik geef het toe: een aantal onder-tekenners van dit adres heeft de K.V.P. verlaten. Maar niet alle. En het wil er bij mij niet in, dat in de K.V.P. – en ook in de A.R. – geen mensen meer te vinden zouden zijn, in de fracties van vandaag, die zich daadwerkelijk voor een betere regeringsvorming, voor meer kansen voor de kiezer om invloed uit te oefenen op het regeringsbeleid, willen inzetten.

De heer **Van der Sanden** (K.V.P.): Mijnheer de Voorzitter! In het begin van zijn betoog heeft de heer Franssen gezegd, dat de K.V.P. haar kiezers in de kou laat staan; hij zou daarop later in zijn betoog terugkomen. Moet ik begrijpen dat dit verwijt aan het adres van de K.V.P. nu wordt gemotiveerd en onderbouwd door deze opmerking van de heer Franssen, betrekking hebbend op activiteiten van zeven jaar geleden?

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! De heer Van der Sanden zal zich herinneren dat er door mijn collega Stoffelen nogal wat is geciteerd uit het rapport 'Duidelijkheid' en uit de programma's van de K.V.P. en de A.R.P. Daarin wordt duidelijk gesteld dat het huidige systeem te kort schiet. In het betoog van de heer Van der Sanden en in dat van anderen wordt net gedaan alsof wij hier een rooskleurig stelsel hebben waar het prima mee gaat, terwijl rapporten van zeven jaar geleden en van onlangs, zoals het rapport van de commissie-duidelijkheid, erop wijzen dat deze situatie niet mag voortduren.

De heer **Van der Sanden** (K.V.P.): Ik zal nu zeer concreet worden, mijnheer de Voorzitter! De heer Franssen heeft in het begin van zijn betoog gezegd dat de K.V.P. haar kiezers in de kou laat staan. De heer Franssen motiveert dit nu door het rapport van de commissie-duidelijkheid en onze programma's aan te halen. Voorts heeft hij zijn betoog toegespitst op de kwestie van de gekozen formateur en mijn motie ter zake. Ik vraag de heer Franssen rond uit, in welk program van een commissie of van de K.V.P., dan wel van de drie samenwerkende christen-democratische partijen ooit enige aanduiding heeft gestaan dat wij de gekozen formateur zouden willen accepteren, al dan niet in combinatie met het beperkte districtenstelsel. Dat kan de heer Franssen nooit waarmaken. Als hij gisteren naar mijn betoog heeft geluisterd en de programma's ernaast legt, weet hij dat wij nooit, maar dan

ook nooit, de gekozen formateur bij onze kiezers hebben verdedigd. Wat het tweede hete hangijzer uit de nota betreft, namelijk het beperkte districtenstelsel, hebben wij gezegd dat wij daar volledig voor open staan.

De heer **Franssen** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! De K.V.P. heeft ons wel voorgehouden dat er een gemeenschappelijk programma moet komen en een lijst met kandidaat-ministers. Een kiezer mag dan toch verwachten dat bij die kandidaat-ministers ten minste ook de kandidaat-minister-president zal zijn? Als die kandidaat-minister-president er is, heet die in ons jargon 'kabinetformateur'.

□

De heer **Jurgens** (P.P.R.): Mijnheer de Voorzitter! 'Onze nieuwe Grondwet zal er een zijn voor een geheel andere tijd dan wij tot nu toe hebben gekend', woorden van Minister-President De Jong op 14 september 1967, bij de installatie van de Staatscommissie Cals/Donner. In de discussie van vandaag gaat het niet om de vraag, of het nodig is de Grondwet te herzien omdat het zo nodig is om de Grondwet te herzien, maar om voorstellen tot wijziging van onze staatsregeling, onze constitutie, waarvoor op sommige punten wijziging van de Grondwet nodig is. Gisteren heeft de heer Van Mierlo nogmaals de Regering gevraagd, in te gaan op hetgeen ik in de eerste openbare commissievergadering heb gezegd over het criterium, dat wordt gehanteerd voor wat wel en wat niet in de Grondwet moet worden geregeld. Nu men spreekt over een algehele grondwetsherziening is dit een minimum-vereiste. De Minister heeft toen verwezen naar 'het karakter van de Grondwet', maar dit is een zichzelf beantwoordende omschrijving. Misschien is de Minister bereid, in deze ronde er wat dieper op in te gaan. De Regering heeft, om haar voorstellen in de richting van een algehele grondwetswijziging gestalte te geven, de goede gedachte gehad om een tiental punten in een nota uiteen te zetten en aan de Kamer voor te leggen. Zij wilde daarbij nagaan of – en in welk opzicht – de Kamer bereid zou zijn om met een grondwetswijziging ten aanzien van deze punten mee te gaan. In een drietal openbare commissievergaderingen heeft de Bijzondere Commissie zich ter zake kunnen uitleven. Daarbij is gebleken dat – hoewel alle vijf regeringspartijen in hun programma op de een of andere wijze hebben te kennen gegeven, dat de kiezers meer invloed moeten krijgen op de kabinets-

formatie – de A.R.P. en de K.V.P. lieten weten, niet te voelen voor de oplossing, die daarvoor werd aangedragen door de Regering, in het voetspoor van de Staatscommissie Cals/Donner. Ook is hunnerzijds geen alternatief voorstel geformuleerd, terwijl het kiesstelsel – om Van Mierlo te citeren – 'een grote waaier van alternatieven biedt, méér dan in werkelijkheid kan worden gerealiseerd.' Daarmee doel ik op de werkelijkheid van de regeringsvorming. Ik meen, dat dit een juiste constatering is, mijnheer de Voorzitter.

Het politieke elan uit de jaren 1966 en 1967, dat leidde tot de instelling van de staatscommissie en tot het opstellen van geschriften, zoals de heer Franssen zojuist uit K.V.P.-kring citeerde, was met name gericht op dit duidelijke gebrek in ons parlementair-democratisch stelsel. Het is nu bijna tien jaar geleden na het zonder tussentijdse verkiezingen formeren van het kabinet-Cals en ruim acht jaar na de val van dit kabinet. Deze twee traumatische gebeurtenissen deden de roep om politieke vernieuwing luid opklinken. Het citaat, dat ik aan het begin van mijn betoog gaf aan de Minister-President was sterk door die roep beïnvloed. In de jaren daarna versterkte de mogelijk sterke electorale dreiging van nieuw opkomende groeperingen dit proces. Gehoord de reacties van het merendeel der gevestigde partijen – ik maak daarbij voor de P.v.d.A. een uitzondering – op de regeringsvoorstellen, wordt het hoog tijd voor een herhaling van de politieke onrust van het jaar 1966.

De heer **Bakker** (C.P.N.): De heer Jurgens óp naar het Lievertje!

De heer **Jurgens** (P.P.R.): Ik dacht naar de baricade, mijnheer de Voorzitter! De conclusie die wij kunnen trekken uit hetgeen is gesteld door de verschillende woordvoerders van partijen, die niet willen meewerken aan de fundamentele veranderingen die de Regering voorstelt, is dat bij een gebrek aan bereidheid van een voldoende kamermeerderheid om de kiezers meer invloed te verschaffen op de kabinetsformatie, de ratio voor een algehele grondwetsherziening is komen te vervallen.

Die algehele herziening – de eerste sinds 1848 – is immers destijds aangekaart in het kader van een aantal fundamentele vernieuwingen. Zelfs de vernieuwing van de Eerste Kamer lijkt er niet van te kunnen komen. Ik ben er overigens blij om, dat collega Franssen mijn voorstel over de mogelijkheid om die Kamer een internati-

Jurgens

onale functie te geven, steunt. Misschien dat ik nu – in afwijking van pag. 368 van de Handelingen van de openbare commissievergadering – wél een antwoord ter zake krijg. De Minister vroeg destijds terecht om clementie omdat hij de strekking van een dergelijk voorstel niet onmiddellijk kon overzien. Nu van fundamentele herzieningen geen sprake lijkt te zijn, moeten wij de gedachte van een algehele grondwetsherziening opschorten tot wanneer de polsslag des tijds op staatkundig gebied weer wat sneller klopt. De Minister heeft de indiening van een 40-tal wetsontwerpen in het vooruitzicht gesteld. Ik zou hem willen vragen om, wanneer vast zou komen te staan dat fundamentele vernieuwingen geen kans maken – het lijkt ondertussen, dat dit het geval is – van dit voornemen af te zien en zich hetzij te beperken tot een gering aantal partiële wijzigingen hetzij geheel af te zien van de moeizame weg die voor een grondwetsherziening moet worden begaan. Dit, omdat het streven naar een algehele herziening wellicht die partiële wijzigingen zou kunnen frustreren, zoals bij het nieuwe Burgerlijk Wetboek al sinds jaar en dag aan de hand is. De partiële wijzigingen, die dan wel worden ingediend, mogen dan 'voortreinen' worden genoemd; zoals ook bij het nieuw BW gebeurt.

Als blijkt dat de Regering hierover geheel anders denkt, overweeg ik een uitspraak van de Kamer te vragen. Mijnheer de Voorzitter! Iets anders is dat een aantal gewenste veranderingen in ons staatsbestel wellicht nog overblijven. Wij moeten ons ervan bewust zijn, dat slechts een deel van de basisregelingen van ons staatsbestel grondwettelijk is verankerd. Slechts in zoverre gewenste nieuwe wetgeving van constitutionele aard door grondwettelijke bepalingen worden belemmerd, is wijziging van de Grondwet noodzakelijk.

Daartoe behoort naar ons gevoelen in de eerste plaats modernisering van de formulering van de klassieke grondrechten. Daarmee zijn wij het met de Regering eens.

In de tweede plaats behoort daartoe het overlaten van de regeling van de bestuursorganisatie onder het rijksniveau, waarvoor de Grondwet een stelsel van provincies en gemeentes vastlegt, aan de gewone wetgever. Hier is sprake van ontgrondwettelijking. Ik herhaal, dat de term deconstitucionalisering niet alleen onuitsprekelijk, maar ook onjuist is ondanks destijds de te-

genwerping van de regeringscommissaris. Immers, ook de regeling bij gewone wet van de lagere overheden zal deel uit blijven maken van onze constitutie. Als men in dit verband spreekt van deconstitucionalisering is men dus niet op het juiste spoor.

Het gaat erom het beginsel van decentralisatie, dat ook door mijn fractie wordt onderschreven, nader uit te werken. Het derde rapport van de commissie-Cals/Donner zegt daarvan dat 'reeds zeer grote veranderingen in de betekenis van de plaatselijke gemeenschap binnen het nationale geheel hebben plaatsgevonden'.

Als wij de discussie over het al of niet benoemen van de voorzitter van de gemeenteraad en van de commissaris van de Koningin in die context plaatsen, krijgt het toch wel iets onwerkelijks. Het wordt een strijd om woorden. Het wordt blijkaar wel mogelijk om straks de positie en functie van de burgemeester en van de commissaris van de Koningin uit te hollen doordat men intussen gewesten invoegt. De taak en functie van de betrokken functionarissen kunnen in belangrijke mate worden veranderd in het huidige concept en zijn trouwens al veranderd sinds 1851. Zolang die naam blijft vallen, moet de persoon, die die naam draagt, door de Kroon worden benoemd volgens de motie van de heer Tilanus. Dan vraag ik de heer Tilanus of hij niet bezig is aan de verkeerde kant van het probleem te sleutelen. Laten wij bekijken wat voor soort gedecentraliseerd bestuur wij nodig hebben, op welke wijze en door welke personen dat bestuur zal worden gevoerd en laten wij dan eens samen bekijken welke van die personen behoren te worden verkozen en welke benoemd. Er is bij voorbeeld nog nimmer een discussie geweest over de vraag of een gemeentesecretaris moet worden verkozen of benoemd. Ik neem aan dat daarover een consensus in ons midden is. Wij moeten dus eerst nagaan om wat voor bestuurseenheid het gaat, welke taken en bevoegdheden er liggen, welke taak het bestuur heeft en of het in dat kader nodig is om niet van verkiezing maar van benoeming sprake te laten zijn.

De heer **Van der Sanden** (K.V.P.): Mijnheer de Voorzitter! De heer Tilanus heeft mij gevraagd hem te verontschuldigen. Hij kan zodoende niet ingaan op de vraag van de heer Jurgens. De heer Tilanus moet op dit ogenblik een commissievergadering voorzitten.

De heer **Jurgens** (P.P.R.): Zijn fractie is even groot als de mijne, en ik ken de problemen.

Mijnheer de Voorzitter! Mijn opmerking was in het algemeen gericht tot degenen, die van het uit de Grondwet halen van de bepaling dat de burgemeester en de commissaris van de Koningin moeten worden benoemd een veel te grote zaak maken. Zij miskennen namelijk volstrekt de inhoud van dat probleem. Ik houd hen voor dat er een moment kan komen in deze Kamer, waarbij ik in discussie treed met de heer Van der Sanden, de heer Aarts of de heer Tilanus waarbij het gaat over de vorm van een nieuwe bestuurseenheid op lager niveau en dat wij dan een reële discussie hebben over de vraag of de functionarissen, die in die bestuurseenheid voorkomen, moeten worden benoemd of verkozen. Gezien de algemene aandrang op de gewestvorming, lijken wij een stelsel te krijgen van een geheel andere vorm en inhoud dan het vroegere stelsel. Om in dat kader erop te insisteren dat de benoeming van de burgemeester en de commissaris van de Koningin in de Grondwet worden vastgelegd, vind ik een inconsistentie. Ik mag bepaald de Minister van Binnenlandse Zaken prijzen, dat hij deze inconsistentie heeft ingezien. Ondanks zijn standpunt, dat in de huidige situatie de benoembaarheid moet blijven bestaan, heeft hij ingezien, dat grondwettelijke vastlegging daarvan niet op haar plaats is. Een derde punt, waarvoor mijns inziens grondwetswijziging nodig zou kunnen zijn, voor zover deze belemmeringen bevat, is raadpleging van de bevolking over wetsontwerpen. Aanpassend bij de interruptie van mevrouw Kappeyne tijdens het betoog van de heer Franssen deel ik haar mening, dat op dit moment onze Grondwet geen uitdrukkelijke belemmeringen in de weg legt aan het houden van een consultatief referendum. Ik wijs haar er overigens wel op dat in het eerste rapport van de commissie-Cals/Donner de grootst mogelijke minderheid van mening was, dat een consultatief referendum niet ongrondwettig was. Daarbij ging het echter om een referendum, uitgeschreven door de Regering. Dan zou men inderdaad kunnen redeneren, dat daarmee de volksvertegenwoordiging zou worden gepasseerd, hetgeen in strijd zou zijn met het systeem van onze Grondwet. Dat is een verdedigbare stelling.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Dat begrijp ik niet. Dan zou dat alleen het vragen van een advies zijn. De Regering vraagt ook aan allerlei andere instanties om advies. Daarmee wordt de volksvertegenwoordiging toch niet gepasseerd? Overigens

Jurgens

ben ik niet voor een consultatief referendum, maar dat even terzijde.

De heer **Jurgens** (P.P.R.): Het ging even over de vindplaats in het eerste rapport van de commissie-Cals/Donner. U zei dat deze commissie geen bezwaar leek te hebben tegen een consultatief referendum. Feit is, dat negen leden van de commissie daar geen bezwaar tegen hadden en acht leden wel. Deze acht leden waren niet erg expliciet, maar zij voerden naar mijn gevoelen met name het bezwaar aan van het passeren van de volksvertegenwoordiging.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Ik heb niet het oordeel van de staatscommissie ontleed. Ik heb alleen uit de plaats van het rapport afgeleid, dat het niet een zaak was, die in de Grondwet moest komen.

De heer **Jurgens** (P.P.R.): Dat is een zeer scherpzinnige benadering van het geheel, waarvoor ik mevrouw Kappeyne wil prijzen.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (V.V.D.): Ik dank u voor dit bijzonder compliment en ook voor het feit, dat ik hiermee met de Minister op een lijn word gezet.

De heer **Jurgens** (P.P.R.): 'Bien étonnés de se trouver ensemble'! Mijnheer de Voorzitter! Om twijfel uit te sluiten over de mogelijkheid van opneming van een consultatief referendum, uitgeschreven door de volksvertegenwoordiging over wetsontwerpen, ben ik het met de heer Franssen eens, dat het nuttig zou zijn, dit wel in de Grondwet te regelen om te voorkomen, dat daarover moeilijkheden ontstaan. In deze Kamer moet in ieder geval wettelijk worden vastgelegd, dat dit mogelijk is. Tegen een beslissend referendum verzet de Grondwet zich wel, met name artikel 119. Mijns inziens behoort de behoefte van de bevolking om meer rechtstreeks verantwoordelijkheid te helpen dragen, althans in zoverre te worden erkend, dat de Grondwet belemmeringen zou moeten wegnemen tegen het bij de wet mogelijk maken dat wetsontwerpen, welke door de Staten-Generaal zijn aangenomen, worden onderworpen aan een referendum, wanneer dat door een bepaald aantal kiezers wordt verlangd. Ik verwijs op dat punt naar het voorstel van de grootst mogelijke minderheid van de staatscommissie en ook naar de tekst, die daarbij is voorgesteld. Ik wil de Regering nogmaals in overweging

geven op dit punt dezelfde houding aan te nemen als ten aanzien van de *ontgrondwettelijking bij de lagere overheden*, omdat ik het gevoel heb dat de wetgever er geen onwijs gebruik van zal maken, als deze *mogelijkheid in de Grondwet uitdrukkelijk* wordt opengelaten.

Ik stel mij voor hierover van de Regering duidelijkheid te verkrijgen en eventueel in tweede instantie hierover een uitspraak van de Kamer te vragen. Mijnheer de Voorzitter! Een vierde punt, waarover toch wel gepraat zou kunnen worden, is herziening van de procedure van de grondwetsherziening, hetzij door uitschakeling van de rol van de Eerste Kamer in tweede instantie – hetgeen ik een zinnige gedachte vind; alleen al het intussen berucht geworden artikel van George van den Bergh van ongeveer 20 jaar geleden over de heren Zeventien moet lezers ervan overtuigen dat het niet mogelijk moet zijn, dat zo'n klein percentage van een Eerste Kamer, namelijk eenderde plus één in staat is, een grondwetsherziening tegen te houden – hetzij door algehele vervanging van de tweede instantie door een wetgevingsreferendum. De staatscommissie heeft deze mogelijkheden overwogen en de nota rept er ook van. Ik vraag mij af wat het alternatief zou kunnen zijn, buiten een referendum, wanneer men het met elkaar eens is dat de huidige ontbinding van de Kamer bij grondwetsherziening in belangrijke mate een farce is geworden. In geen van de verkiezingen van na de oorlog, zelfs niet bij die van 1948, toen het ging om het losmaken van Indonesië uit het rijkverband, heeft de vraag van de grondwetswijziging een grote rol gespeeld. In 1948 konden de kiezers nog het best begrijpen wat er aan de hand was. De meest vergaande wijziging was natuurlijk die van 1953. Toen ging het namelijk om de invoering van de mogelijkheid dat het verdrag zou gaan boven het nationaal recht. Het belang daarvan hebben de kiezers blijkbaar niet goed begrepen. Het was in ieder geval geen groot strijdpunt bij de verkiezingen.

Met betrekking tot de openbaarheid van bestuur is grondwettelijke vastlegging niet noodzakelijk. De Grondwet verzet zich niet tegen invoering daarvan bij de wet. Hetzelfde geldt voor de sociale grondrechten. Niets belet de gewone wetgever om een Nederlands Sociaal Statuut in het leven te roepen, waarin de verschillende sociale rechten van de Nederlandse burger worden opgesomd. Een dergelijk Sociaal Statuut heeft zelfs voordelen boven

een grondwettelijke regeling. Het kan nog binnen de huidige zittingsduur van de Kamer tot stand komen en deze vorm doet meer recht aan het programmatiekarakter van de formulering van sociale grondrechten. Het zijn in feite geboden aan de overheid om actief te handelen. De omvang van deze rechten wordt daarom bepaald door de sociaal-economische mogelijkheden. Bij de klassieke grondrechten is dit anders. Daarbij gaat het om verboden aan de overheid om zich te mengen in de autonome sfeer van de enkeling. De rechtsgevolgen van een dergelijk sociaal statuut zullen niet anders zijn dan die van een grondwettelijke bepaling met eenzelfde strekking, immers, ook zij zullen moeten worden uitgewerkt door de wet en zullen eerst aan die wet rechtskracht ontlent. Een derde voordeel is dat, wanneer wij deze materie vastleggen in gewone wetten, deze zich kan uitkristalliseren om later eventueel plaats te krijgen in de Grondwet. Ik verwijs hierbij naar de opmerking van de heer Van Mierlo die heeft gevraagd welke sociale rechten wel en welke niet in de Grondwet moeten worden opgenomen. Dat zou met een zekere willekeurigheid kunnen gebeuren. De procedure van het sociaal statuut lijkt mij een mogelijkheid om deze vraag te toetsen.

Het derde onderwerp waarover ik wil spreken is de betrekkelijke waarde van de Grondwet. Ik heb daarover reeds in de commissievergadering van 11 november gesproken. Van de kant van de Regering heb ik hierop slechts een bescheiden antwoord gekregen, hetgeen toen ook niet anders kon worden verwacht. Het gaat om de vraag welke functies de Grondwet op dit moment feitelijk nog heeft. Ik heb toen betoogd dat die basisregelingen van ons staatsbestel die om historisch toevallige redenen – de Regering erkent dit ook in het schriftelijk antwoord – in de Grondwet terecht zijn gekomen, slechts een deel van de staatkundige werkelijkheid beschrijven. Dit is al lang het geval en wij hebben daarmee leren leven. Het is daarom niet nodig onze Nederlandse zucht naar perfectie te bevredigen en te pogen allerhande nieuwe ontwikkelingen in de Grondwet vast te leggen. Bij veel van wat wij als onze verworvenheden beschouwen gaat het niet om de vraag of het al of niet in de Grondwet staat, maar om de vraag of het door de rechtsovertuiging van het volk wordt gedragen. Als hierop een positief antwoord kan worden gegeven dan is een gerijpte parlementaire democratie als de onze hiervoor waarborg. Als het antwoord ne-

Jurgens

gatief is dan zal ook een Grondwet niet kunnen beletten dat de staatkundige werkelijkheid zijn eigen wegen gaat. Grondwetten plegen sinds twee eeuwen te ontstaan na revolutionaire nieuwvorming van staten, en wel om de nieuwe orde vast te leggen. Zolang er geen sprake is van een herhaalde en plotselinge nieuwvorming, speelt de Grondwet slechts een geringe rol. Gaat het om nieuwvorming langs geleidelijke weg, dan zal de Grondwet zich daarin schikken, hetzij door gewijzigde interpretatie, hetzij door herziening. Deze kijk op de betrekkelijke waarde van de Grondwet is mede bepalend voor de visie op de algehele grondwetsherziening, die ik eerder heb ontvouwd. Waarom is er zoveel inzet voor een herziening, wanneer het enige resultaat een wat opgepoetste Grondwet is, die een even bescheiden rol zal blijven spelen als voorheen? Dan zijn er wel enige andere wetgevingsprioriteiten te stellen, die ik ook in het regeringsprogramma van dit kabinet kan vinden: inkomensverdeling, ondernemingsraden, gewesten, milieu, grondpolitiek, ruimtelijke ordening, kaderwetgeving, welzijnswerk. Ik noem er maar een paar. Deze Kamer is voortdurend in tijdgebrek, wat de wetgeving betreft.

Wij moeten af van het toeschrijven aan de Grondwet van een soort van mythische, sacrale kracht, die de basiswaarden van ons staatsbestel zou bewaken. De heer Tilanus sprak zelfs van een 'factor van stabiliteit', die hij dan in die Grondwet zoekt en niet in de rechtsovertuiging van het volk. Als die waarden worden hooggehouden, dan is dat, omdat die waarden worden gedragen door de rechtsovertuiging van een overgrote meerderheid van de rechtsgenoten. Als dit het geval is, behoeven wij die waarden niet per se te formuleren in een codificatie van op zich willekeurig gekozen basisregelingen met een zware herzieningsprocedure. Vandaar, dat wanneer wij die betrekkelijke waarden zien, wij ook de betrekkelijke waarde zien van het werk, dat wij vandaag verrichten en dat misschien wat minder schokkend overkomt, wat ik in het begin van mijn betoog heb gezegd over het verdere afzien van een algehele grondwetsherziening. Mijn vraag is, of de Regering vanwege die betrekkelijke waarde, bereid is, de openbaarheid van bestuur en de sociale grondrechten op korte termijn vast te leggen in wetgeving, eventueel vooruitlopend op latere opnemingen in de Grondwet.

Ten slotte de onschendbaarheid van de wet. Dit betreft het vraagstuk van artikel 131, lid 2, van de Grondwet, dus de vraag, wie moet toetsen aan de Grondwet: wij, de wetgever of de rechter. De bezwaren tegen het toetsingsrecht zijn tijdens de commissievergadering op 9 december veel minder aan hun trekken gekomen dan die tegen de voorstellen inzake wijziging van het kiesstelsel in de voorgaande vergaderingen.

Herlezend krijg ik zelfs de indruk, dat meerdere sprekers met evenveel verve overdracht van politieke macht aan rechters verdedigden als zij kort tevoren overdracht aan de kiezers hadden bestreden van de bevoegdheid, een kabinetsformateur aan te wijzen. De heer Van der Sanden sprak in dit kader zelfs van 'spreiding van macht'. Het toetsingsrecht van wet aan Grondwet heeft de schone schijn, dat hierdoor aan de burgers, althans wat betreft de klassieke grondrechten, meer rechtsbescherming wordt geboden. De rechter neemt met de Grondwet als maatstaf de burger in bescherming tegen zijn wetgever. Hij laat een wetsbepaling buiten toepassing, die hem in strijd voorkomt met klassieke grondrechten. Maar die wetgever had reeds tijdens de totstandkoming van de wet het ontwerp getoetst aan de Grondwet en deze in orde bevonden. Moet dan een rechter vaststellen, dat de wetgever ongelijk had? En op grond van welke maatstaf? Die van een tijdgebonden formulering van een grondrecht, zoals neergelegd in een moeilijk te wijzigen staatsstuk, de Grondwet? Dat betekent een grote mate van interpretatievrijheid voor de rechter, welke slechts moeizaam door de grondwetgever kan worden gecorrigeerd.

Bovendien blijft geheel in het duister, van welke soort toetsing sprake is. Gaat het om een toetsing ex tunc of ex nunc? Is het een toetsing, die splitsbaar is, of is zij onsplitbaar? Is het een toetsing 'on the face', of 'as applied', als ik de Amerikaanse termen mag gebruiken? Kortom, wanneer men spreekt van toetsingsrecht, moet men al deze variaties in de beoordeling betrekken om met name de toetsing ex tunc, de toetsing, die zegt, dat een wet vanaf het begin van het bestaan ervan onverbindend moet worden geacht, vormt natuurlijk een buitengewoon grote aanslag op onze rechtszekerheid.

'Het toetsingsrecht is ook niet bepaald een antwoord op de eisen des tijds van duidelijkheid en participatie. Beslissin-

gen komen tot stand in de geheime raads kamers van de niet-verantwoordelijke rechterlijke hiërarchie, waarbinnen de doorstroming veel trager verloopt dan in de vertegenwoordigende colleges', aldus merkte op sarcastische wijze de minderheid van de staatscommissie op. Ik spreek nog niet eens van de al te hoog gespannen verwachtingen van hen, die toch al in de Grondwet een soort panacee tegen heel 's werelds onrecht menen te zien, en die door de invoering van het toetsingsrecht ongetwijfeld teleurgesteld zullen worden. Wel wil ik de voorstanders vragen, wie volgens hen tot toetsing zullen zijn geroepen: een ieder, die de wet toepast, alle rechters, alle bestuursorganen, alle burgers? Of denken zij aan een zogenaamde praesjudiciële beslissing van de Hoge Raad? De bezwaren, die de Regering terecht op pagina 12 van de nota opsomt, zijn tijdens een commissievergadering m.i. nauwelijks afdoende weerlegd. Ik wil mijn collega mevrouw Haas-Berger, die de klassieke grondrechten een 'objectief criterium' noemt, de heer Van der Sanden die zich beroept op motivatie van staatsrechtelijk-systematische aard, de heren De Kwaadsteniet en Jongeling, die toetsing aandurven, omdat zij bij de rechter ter zake terughoudendheid verwachten – op grond waarvan? – op het hart drukken, nog eens de gevolgen te overwegen voor onze parlementaire democratie van de opheffing van de onschendbaarheid van de wet. Uit het voorgaande moge blijken, dat mijn fractie de mening van de Regering ter zake kan delen. In dit verband wil ik enkele opmerkingen maken naar aanleiding van een suggestie, die de heer Van Mierlogisteren heeft gedaan, namelijk om in plaats van toetsing met als rechtsgevolg onverbindend laten van een bepaling, een toetsing in te voeren, waarbij bijvoorbeeld ons hoogste rechtscollege een mening over een wetsbepaling mag geven, die gevolgen heeft voor deze Kamer, de wetgeefster. Het gaat erom, dat Regering en Staten-Generaal ertoe worden gedwongen, zich er binnen een bepaalde termijn over uit te spreken.

Het idee is mijns inziens interessant. De geachte afgevaardigde heeft deze idee mede ontleend aan het betoog, dat de heer Langemeijer in een andere context heeft gehouden. Ik wil er tegenoverstellen, dat mogelijkwerwijs bij openbaarwording van een advies van de Raad van State al een deel van die functie zal zijn vervuld. Ik ben er een beetje bang voor, dat beide Kamers niet voldoende ruggegraat zullen to-

Jurgens

nen, wanneer het gaat om het opkomen voor het goede eigen recht, om de wet aan de Grondwet te toetsen. Het voorbeeld, dat de heer Franssen inzake de Goudse rijsscholenverordening noemde, is bruikbaar. De Hoge Raad heeft alleen maar gezegd, dat de gemeentelijke verordening, die er was, in strijd zou zijn met de Grondwet. Beide Kamers der Staten-Generaal heeft dit tot in lengte van jaren bij verschillende gelegenheden de moed ontnomen, een andersluidend standpunt in te nemen. Dit standpunt werd overigens verdedigd door een meerderheid van staatsrechtgeleerden, en kwam erop neer, dat er geen strijd zou zijn met de Grondwet, wanneer een bepaalde vorm van betuigeling van de beunhazerij bij het autorijschoolwezen werd ingevoerd. De Kamers hebben het echter niet aangedurfd tegen het argument van de Hoge Raad op te boksen. Ik ben bang dat de Kamers dit zullen blijven doen. Ik onderken dat de Hoge Raad een hoog en geacht college is en dat een rechtskundig advies van een dergelijk college van niet geringe waarde is. Ik ben juist daarom wat bang dat beide Kamers der Staten-Generaal het niet zullen aandurven hun eigen mening tegenover die van de Hoge Raad te stellen en al te gauw bereid zullen zijn een vingerwijzing van de Hoge Raad na te volgen. Ik zou het goede recht willen hoog houden dat de Kamers hebben om zèlf de toetsing aan de Grondwet conform artikel 131, lid 2, van de Grondwet, te plegen. Over de ingediende moties kan ik ten slotte kort zijn.

De motie van de heer De Vries is mede door mij ondertekend.

De motie van de heer Van der Sanden is door de heer Franssen zo voortreffelijk behandeld dat ik mij slechts bij hem kan aansluiten.

De motie van de heer Tilanus heb ik in de loop van mijn betoog bestreden. Blijven beide moties van de heer De Kwaadsteniet. Hij is zo schrander geweest zijn aanvankelijke motie in tweeën te delen, in de hoop dat hij het recht van terugzending zal kunnen binnenhalen. Ik heb hem reeds in een eerder stadium voorgehouden dat het recht van terugzending voor mij zou moeten komen in plaats van het recht op verwerping dat de Eerste Kamer thans heeft. De heer De Kwaadsteniet voegt nu twee kwaden samen. Hij wil beide rechten aan de Eerste Kamer geven. Terecht heeft de heer Franssen geconstateerd, dat dit een verzwaring van de bevoegdheden van de Eerste Kamer

betekent, die ik verwerp. Ik blijf van mening dat ik nog steeds geen behoorlijke verdediging heb gehoord van de noodzaak om bij heroverweging óók het recht van verwerping te hebben. Heroverweging betekent heroverweging; niets in deze uitdrukking brengt mede dat, als men heroverwogen heeft en te licht bevindt, men ook zou mogen verwerpen. Met evenveel recht zou men kunnen zeggen: na heroverweging gaat het terug naar de Tweede Kamer ter beslissing. 'Jaren van rijping, tijd van oogst'. Aldus opnieuw minister-president De Jong. Ik moet zeggen dat na een periode waarin wij de jaren van rijping hebben meegemaakt de tijd van oogst wel mager is. Evenals in Zeeland is de oogst verzopen. Ik hoop dat de tijden van rijping die ongetwijfeld door de kiezers opnieuw aan ons zullen worden opgedrongen in een volgend stadium, wat meer gehoor zullen vinden bij hen die in de sfeer van de parlementaire democratie geroepen zijn voor de burgers op te treden.

□

De heer **Koekoek** (B.P.): Mijnheer de Voorzitter! Het districtenstelsel dat de Regering voor ogen staat, is een middel om kleine partijen uit de Kamer te weren. Bij een beperkt districtenstelsel kunnen door lijstverbindingen grote partijen zich onevenredig sterk bevoordelen. Zij zouden veel meer zetels krijgen dan waar zij volgens de zuivere evenredige vertegenwoordiging recht op hebben vanwege de restzetels; 65 van de 150 zetels zouden, als het voorstel dat de Regering voor ogen staat, doorgaat, als restzetels worden verdeeld.

Bij een beperkt districtenstelsel zou het kiessysteem derhalve tot een vervalsing van de uitslag leiden. Het districtenstelsel heeft in Engeland ertoe geleid dat bijvoorbeeld de Liberale Partij bij de jongste verkiezingen ruim 19% van de stemmen haalde, maar slechts 2% van de zetels kreeg. Dit is niet democratisch.

In Frankrijk willen thans de socialistische partij en de communistische partij het districtenstelsel afschaffen en de evenredige vertegenwoordiging invoeren. Het districtenstelsel is duidelijk een ondemocratisch middel om uit partijpolitieke overwegingen een greep naar de macht te doen via een kunstmatig verworven zetelmeerderheid. Kleine partijen ontstaan juist uit de grote partijen omdat die grote partijen zo vaak kiezersbedrog plegen of omdat zij in de praktijk niet de algemene mening van de kiezers vertegenwoordigen.

Met een beperkt districtenstelsel wil men dit onmogelijk maken om zo te grote partijen te beschermen tegen zetelverlies. Evenredige vertegenwoordiging is de beste waarborg voor een werkelijk democratisch parlement, waarin alle stromingen en levensovertuigingen van een volk zijn vertegenwoordigd. In 1918 waren de socialisten blij met de afschaffing van het districtenstelsel. De socialisten van de P.v.d.A., de P.P.R. en D'66 willen dat districtenstelsel nu weer invoeren. Het is duidelijk dat grote partijen in het algemeen vóór een districtenstelsel en vóór een kiesdrempel zijn en dat kleine partijen in het algemeen daartegen zijn. Niet alleen dit linkse kabinet is er voorstander van. Wij hebben hier gehad een aangenomen motie van de heer Beernink. De heer Beernink gold werkelijk niet als een socialist maar als een trouw lid van de C.H.U., die toen nog een grote partij was. De C.H.U. was toen dus vóór een kiesdrempel. Zij was er toen dus voorstandster van, kleine partijen uit de Kamer te weren. Die C.H.U. is nu geen grote partij meer maar een middelmaatpartij. Zij is nu tegenstander van het weren van kleine partijen. Kleine partijen zijn dus tegen de voorstellen, die deze Regering voor ogen heeft, evenals trouwens vorige regeringen, behalve de regering-Biesheuvel, die er hoogstwaarschijnlijk in dat jaar tijds niet aan is toegekomen. Alle andere regeringscombinaties hebben geprobeerd, de kleine partijen uit deze Kamer weg te werken. Er zijn enkele uitzonderingen op en die wil ik duidelijk noemen. Een heel grote uitzondering is altijd geweest de V.V.D. De V.V.D. is een grote partij en heeft dus geen enkel gevaar van een districtenstelsel te duchten. Toch is de V.V.D. 12 jaar achtereen, al de tijd dat ik hier ben geweest, tegenstander geweest van het weren van kleine partijen. Zo zijn er nog enkele uitzonderingen op de regel. D'66 was als middelgrote partij voor de kiesdrempel en het districtenstelsel. Zij is er nu als kleine partij nog voor. Zou het doorgang vinden, dan kan zo'n kleine partij als D'66 onderdak vinden onder de vleugels van de grote P.v.d.A.

Dezer dagen is gebleken, dat een meerderheid van de Kamer er niets van wil weten. Driemaal is er een langdurige commissievergadering gehouden. Er zijn nog andere commissievergaderingen gehouden en er zijn besprekingen geweest. Hele boekdelen zijn over de wijzigingen die het kabinet voor ogen staan verschenen. Het heeft enorm veel tijd en geld gekost. De agenda's van de Tweede Kamer zijn

Koekoek

daardoor vaak in het nauw gebracht, waardoor ook in de nacht moest worden vergaderd, terwijl iedereen weet, dat wat de Regering wil niet kan. De tweederde meerderheid, die nodig is voor een grondwetswijziging heeft ons altijd gered en zal ons nu ook weer redden. Een enkelvoudige meerderheid is er in de Kamer wel. De drie progressieve partijen zijn er vóór. De K.V.P. heeft gisteren gezegd, dat zij zich haar standpunt ten aanzien van het districtenstelsel wilde voorbehouden totdat de Regering met een wetsvoorstel daartoe zou zijn gekomen. Nu hoorde ik straks van de heer Van der Sanden dat de K.V.P. wat het districtenstelsel betreft helemaal openstaat. Een enkelvoudige meerderheid is er dus. Wij zouden al vaak het lootje hebben gelegd en wij zouden het weer moeten leggen, ware het niet, dat de Grondwet niet maar een, twee, drie kan worden veranderd, omdat er een tweederde meerderheid voor vereist is. Die is er nu ook niet. In dat licht gezien moeten we het vreemd vinden, dat er zoveel tijd en zoveel geld aan wordt gespendeerd door dit kabinet om opnieuw dit alles boven water te halen, terwijl men toch had kunnen weten, dat zodra het boven water zou zijn – dat is gisteren gebeurd – het weer door deze Kamer wordt weggedrukt. Het wordt bepaald niet alleen door dit kabinet nagestreefd, maar ook door anderen; ik denk in dit verband aan de motie-Beernink en die van de heer Kolfshoten. Er is ook nog een commissie-Donner ingesteld. Het heeft altijd in de bedoeling gelegen om de kleine partijen weg te werken. Wij zijn daar altijd tegen geweest. Wij zijn democratisch en wij zullen dat blijven. Wij zijn een kleine partij, hoewel wij eens een middelmatige partij waren. Wij hopen nog eens een keer een grote partij te worden. Het standpunt, dat de fractie van de V.V.D. jarenlang heeft ingenomen – en dat zij gelukkig blijft innemen – is het juiste. Wij zullen altijd het standpunt met betrekking tot de evenredige vertegenwoordiging blijven innemen; iedereen kan dan stemmen op een partij, die hij verkiest. Elke partij, die de kiesdeler heeft gehaald, zal dan in het parlement vertegenwoordigd zijn. Het feit, dat de kabinetsformaties zo lang duren, ligt niet aan ons parlementaire stelsel. Wanneer de politieke partijen waren afgegaan op onze adviezen, dan zou de K.V.P. niet teruggelopen zijn van 51 zetels naar 27. Dat zou niet zijn gebeurd, indien zij het aan de kiezers beloofde beleid had uitgevoerd.

Volgens de berekeningen van de Kiesraad zou de Partij van de Arbeid groeien van 43 naar 67 zetels. Het is heel duidelijk, dat de heer Franssen zo sterk pleit voor invoeren van het districtenstelsel. Dan kan zij een stuk groter worden zonder dat zij er wat voor hoeft te doen! Thans heeft de woordvoerder van de K.V.P. gezegd, dat zij de mogelijkheid van invoering van het districtenstelsel wil open houden. Bij invoering van het districtenstelsel kan de K.V.P. komen van 27 zetels naar 38. Bij het stelsel van de evenredige vertegenwoordiging is de K.V.P. door haar slechte beleid in de laatste 12 jaar gehalveerd. Na de behandeling van het vraagstuk van de abortus zou zij opnieuw gehalveerd kunnen worden. Dan zal het duidelijk zijn, dat wij nooit behoeven te rekenen op de K.V.P. als kleine partij. De K.V.P. is haar zetels kwijt geraakt aan een aantal kleine partijen. Tijdens de laatste verkiezingen is er nog een nieuwe kleine partij bijgekomen, die hier thans jammer genoeg niet aanwezig is. Zij kan als gevolg van het slechte beleid van de K.V.P. – zulks in verband met de abortus – straks sterk gaan groeien. Die franje van 'dichter bij het volk' doe ik er maar af en ik zeg dan maar zeer duidelijk, dat het in het belang van dit linkse kabinet, de drie progressieven en de K.V.P. is. Mijnheer de Voorzitter! Ik wil in dit verband herinneren aan hetgeen de heer Tilanus hier gisteren heeft gezegd. Een jaar of tien geleden werd een motie-Beernink ingediend, die handelde over de invoering van de kiesdrempel. Nu heeft de heer Tilanus gisteren gezegd, dat uit die kleine partijen belangrijke mensen voortkomen. Hij zal toch zeer zeker op zijn eigen partij hebben bedoeld; hij kan ons toch slecht hebben bedoeld! Hij zal ook zeker niet hebben bedoeld op de C.P.N. De C.H.U. is nu een kleine partij, want toen wij destijds zeven zetels hadden, zoals de C.H.U. nu heeft, werd onze partij altijd bestempeld als een kleine partij. Ik noem de C.H.U. dan ook nu op grond daarvan een kleine partij. Men heeft zelf gezegd, dat men hoogst belangrijk is. Men moet in dit licht zien, dat de A.R.P. zich niet heeft uitgesproken. Die partij heeft net gedaan of zij, wat het voorstel van de Regering betreft – het gaat nu niet om een voorstel, maar om een nota aan de hand waarvan de Kamer wordt gepolst – er buiten staat, want zij denkt: Wij hebben nu nog 14 zetels. Het zouden er misschien 12 zijn geworden, wanneer Biesheuvel geen lijsttrekker zou zijn geweest. Als men Biesheuvel voor de verkiezingen aan de kant had gezet,

zou men niet verder zijn gekomen dan 12 zetels. Het beleid, dat de A.R.P. tot nu toe heeft gevoerd in samenwerking met de linkse drie, zal nog wel worden afgestraft. Mij is wel eens gevraagd waar de A.R.P. nog goed voor is. Ik heb daarop geantwoord: De A.R.P. is nog goed om met rechtse stemmen links te kunnen regeren. Dit geldt niet alleen voor de A.R.P. maar ook voor de huidige Minister van Binnenlandse Zaken in dit geval. Het zou wel eens kunnen zijn, dat de kiezers dit de A.R.P. kwalijk namen, want het blijkt, dat de A.R.P. en trouwens ook de K.V.P. in dit kabinet helemaal niets hebben te zeggen. Ik behoef maar even te herinneren aan het debat over de volkshuisvesting met de heer Gruijters. Beide partijen hadden grote woorden over wat er allemaal moest, maar de heer Gruijters zei: Als u niet wil wat wij willen, treden wij af. Daarop hebben beide partijen toegegeven om in de regering te kunnen blijven. Mijnheer de Voorzitter! Men heeft gezegd, dat de Eerste Kamer niet belangrijk is. De kwestie van de huurverhoging van 8%, die geen 9% mocht worden, speelt nu een grote rol in de Eerste Kamer. De Eerste Kamer kan zeggen: Wij gaan daarmee niet akkoord. De fracties van de A.R.P. en de K.V.P. in de Tweede Kamer konden er niet mee akkoord gaan, omdat anders het kabinet zou vallen en die partijen de verkiezingen in zouden moeten gaan onder het stelsel van de evenredige vertegenwoordiging met de kans op halvering. Men heeft hier echter gezegd: Dan laten wij het volk voorlopig nog maar een linkse regering houden. Wij hopen, dat de Eerste Kamer verstandiger is. Wij zijn zo dat wij, als wij iets niet willen, het ook niet doen. Toen men ons vroeg bij de kabinetsformatie met wie wij wilden regeren heb ik gezegd: liefst met de rechtse partijen, maar als die er niet zijn dan met half-rechtse partijen. Verder hebben wij gezegd: Op basis van ons beginsel-program willen wij met iedere partij samenwerken. Al die grote verhalen, dat er samenwerking moet zijn en dat er blokvorming moet komen van een meerderheid en een minderheid, zijn helemaal niet juist. Deze Regering komt met een voorstel. De Regering is gebaseerd op de drie progressieve partijen, de K.V.P. en de A.R.P. Tot nu toe hebben de K.V.P. en de A.R.P. op een aantal voorstellen van de Regering 'neen' gezegd. Dus al gaat men nog zo mooi overleggen, men kan er nooit op rekenen. Dan is het ook mogelijk, dat zonder meer elke partij naar evenredigheid een aantal

Koekoek

ministers en staatssecretarissen kan leveren. Dan hebben wij ook een kabinet. Dat kan zich dan elke dag opnieuw met de Kamer meten. Als een voorstel wordt aangenomen, is het goed en als het niet wordt aangenomen is het ook goed, want de Kamer is door het volk gekozen. Men wil het volk toch zoveel inspraak geven? Dan zijn wij er toch? Dus aan al die franje, die men er omheen hangt, hechten wij niet zoveel waarde, ook wat de Eerste Kamer betreft. Die Kamer vinden wij belangrijk en mag van ons best blijven. Wij hopen, dat zij zegt: De Regering kan wel voorstellen dat de huurverhoging beperkt moet worden tot 8%, maar de prijsstijging is onder het bewind van dit kabinet gekomen tot 11%; het kabinet had er dan maar voor moeten zorgen, dat de prijsstijging bij 7% was gebleven. Als men de prijsstijging toelaat tot 11% en men zegt tot de huizenbezitters, dat zij maar 8% huurverhoging mogen doorberekenen, dan benadeelt men de huizenbezitters. Wij hopen, dat de Eerste Kamer zegt: Wij gaan daarmee niet akkoord. Wij hopen dan ook, dat het kabinet woord houdt en zegt: Wij gaan weg. Wij twifelen daaraan echter zeer sterk. Dat het indertijd heeft gezegd 'Wij gaan weg', is alleen gedaan om de A.R. en de K.V.P. bang te maken. Dat heeft het kabinet toen gered en dat bewijst ook dat die twee fracties helemaal niets hebben te betekenen.

Wij zijn ervoor dat de Eerste Kamer blijft. Ik haal nu maar één punt aan; in mijn 20 minuten spreektijd kan ik niet uitvoerig zijn. Het gaat trouwens maar om een paar zaken: kiesdrempel, districtenstelsel, Eerste Kamer en de gekozen kabinetsformateur.

Bij dat voorbeeld van 8% huurverhoging wil ik nog aanhalen dat wij indertijd een heel andere minister hadden, ook van een heel andere kleur, die toen huurbelasting wilde invoeren, waarmee ook de meerderheid in de Tweede Kamer akkoord ging. Dat zou een belasting zijn van, naar ik meen, 78 mln. per jaar voor het Nederlandse volk. Gelukkig was de Eerste Kamer toen zo verstandig – dat weet de Minister van Binnenlandse Zaken nog heel goed – om te zeggen dat zij er niet aan wilde meewerken; daardoor ging het toen niet door. Dat was toen minister Schut.

Zo kan ik meer voorbeelden noemen dat de Eerste Kamer zichzelf heeft bewezen. Bovendien: alle mensen vergissen zich wel eens; dat kan iedereen overkomen. Stel je nu voor dat wij ons

hier met de beste bedoelingen vergissen en iets aannemen; dan kan de Eerste Kamer ons ten minste nog redden door het af te keuren.

Het terugbrengen van 6 naar 4 jaar is voor ons geen bezwaar, maar waarom zouden wij het eigenlijk doen? Het neemt veel tijd en koste.

Heeft dit kabinet niet wat anders in Nederland te doen met onze snel stijgende werkloosheid? Is het zo belangrijk dat wij hier dagen bezig zijn, als Kamer en Regering, met over iets te praten, terwijl wij van te voren weten dat de voorgestelde plannen niet doorgaan. Dat vinden wij in ieder geval onbelangrijk. Laten wij verder niet meer praten over 4 jaar of 6 jaar, maar aan het werk gaan. Laat men eens wat gaan doen aan de werkloosheid en de inflatie; het zou veel nuttiger zijn dat deze Regering en de grote partijen zich daarvoor eens inzetten.

De verkiezing van de kabinetsformateur mag men nooit vergelijken met de verkiezing van een minister-president en helemaal niet, wat toch vaak wordt gedaan, met de verkiezing van een burgemeester of een commissaris van de Koningin. Wij hebben bezwaren tegen het kiezen van een kabinetsformateur, maar wij hebben er geen bezwaar tegen, ten minste in ons huidige systeem van evenredige vertegenwoordiging, als de lijsttrekker van een partij, zowel een rechtse als een linkse partij – als democraten mogen wij daar geen verschil in maken – gezien wordt als degene die zal worden benoemd tot kabinetsformateur. Dat is heel normaal; dat heeft het volk dan gewild. Als men echter onderscheid gaat maken tussen een lijsttrekker en een persoon, hebben wij er grote bezwaren tegen. De heer Bakker heeft dat allemaal heel duidelijk toegelicht. Hij heeft volkomen gelijk dat men dan tot de grootste ongezonde toestanden komt die ook heel gevaarlijk kunnen zijn. Wij behoeven daarvoor alleen maar terug te denken aan de tijd van 1935/1936 in een naburig land. Dan zien wij wat er gebeuren kan als een persoon zich opwerpt; dat kan uiteindelijk leiden tot vernietiging van miljoenen mensenlevens. Daar willen wij helemaal niets van weten.

Bij een gekozen burgemeester of een gekozen commissaris van de Koningin ligt dit echter heel anders. De bevoegdheden van een burgemeester zijn anders dan die van een kabinetsformateur. Een kabinetsformateur zoekt immers zijn ministers zelf uit. Een burgemeester kan dat niet doen, want de wethouders worden gekozen door de raad. In enkele discussies heb

ik echter al wel laten blijken dat de benoeming zoals dat thans geschiedt, ook dikwijls veel te wensen overlaat. Men kan daarbij denken aan bijvoorbeeld Rotterdam en aan de commissaris van de Koningin in de provincie Zeeland. Daar wilde men mr. Biesheuvel; het volk wilde Biesheuvel, maar Biesheuvel wilde niet. Daarna wilde men Aantjes, maar Aantjes wilde niet. Daarna wilden zij Zijlstra. Die wilde wel, maar die wou de Regering niet. Nu is het Boertien geworden. Mijnheer de Voorzitter! Men moet dan niet proberen ons wijs te maken, dat de inspraak van het volk dan nog iets te betekenen heeft. Dat is ook niet zo. Ze mogen allemaal meepraten en ze mogen hun mening zeggen, maar rekening daarmee houden is er niet bij. Wij hebben ook in Gelderland een nieuwe commissaris gekregen. Dat was ook al vóór van te voren bekend wie het zou worden. In de tussentijd wordt er inspraak gegeven. Natuurlijk is het mogelijk dat degenen, die daarbij hun mening mochten geven, stelden dat zij de persoon wilden, die de Regering al had aangewezen. Dat weet ik niet omdat het allemaal in het geheim gebeurt. Zij kunnen óók gezegd hebben, dat zij die persoon helemaal niet wilden. Als men die inspraak wil geven, moet er ook een controle mogelijk zijn. Als men dergelijke colleges bij elkaar haalt en er een vertrouwelijke bespreking van maakt, zodat er aan niemand inlichtingen over gegeven mogen worden, dan is het niet controleerbaar, terwijl de controle hierbij zeker nodig is. Daarom zouden wij op zichzelf tegen het kiezen van een burgemeester geen bezwaren hebben, al hebben wij grote bezwaren tegen het kiezen van een kabinetsformateur of een minister-president. Hoe het in de praktijk zou gaan, weten wij evenmin als de Regering. Men zou er een proef mee kunnen nemen. In de ene gemeente zou het goed vallen en in de andere slecht. Het gaat er weer om wie de kandidaten levert en welke kandidaten een groepering kan voordragen. Omdat er grote verschillen zijn, geef ik wat voorbeelden. Er zijn er, die met het voorbeeld van de gekozen burgemeester stellen, dat het ook wel kan voor de kabinetsformateur. Dat is naar ons oordeel niet het geval.

Wij zijn er blij mee, mijnheer de Voorzitter, dat het in deze Kamer weer zo afloopt met de plannen van de Regering, maar wij hadden ook niet anders verwacht. Het bewijs daarvan kan ik geven door erop te wijzen, dat het kabinet ons nooit op de commissievergaderingen heeft gezien. Wij hebben

Koekoek

daarover opmerkingen van andere kamerleden gehad, die er ons op wezen, dat het om de kleine partijen ging. Ik heb daarop gezegd, dat er toch niets van die plannen terecht zou komen. Wij hebben onze tijd beter besteed en getracht, onze partij sterker te maken. Dat is ons ook gelukt. De uitslagen van de verkiezingen worden wat betreft de Boerenpartij niet meer gepubliceerd. Die zijn nu helemaal geheim. Langs ons achterdeur heb ik echter vernomen, dat als er nu verkiezingen zouden zijn op basis van evenredige vertegenwoordiging, wij zouden komen op acht zetels in deze Kamer. Kijk, dan klopt ook de berekening die de Kiesraad gisteren maakte niet meer. Wij staan daarop als 'nul' vermeld en de C.P.N. als drie. In werkelijkheid zouden wij als vier moeten worden vermeld als die uitslag van 8 zetels juist is. Wij maken ons hierover in elk geval geen zorgen. Er komt gelukkig niets van terecht. En al zou er iets van terechtkomen. De heer Bakker heeft al gezegd: Hou nu toch op met die domme dingen, want wij blijven er toch. Dat betreft een linkse partij, mijnheer de Voorzitter, en die zal er blijven. Wij zijn een rechtse partij en die zal er ook blijven. Zolang de bestaande partijen geen rechtse politiek voeren, is er behoefte aan een rechtse partij. Als de rechtse partijen in het parlement het democratische recht wordt ontnomen, zodat wij hier niet meer kunnen spreken namens die bevolkingsgroep, worden wij door die groep toch gewaardeerd en dan zullen wij van onze partij een bevrijdingsbeweging maken, zoals er al vele zijn in andere landen. Daar heeft deze Regering heel grote waardering voor opgebracht. Ze hebben er zelfs geld naar toe gestuurd. Deze Regering zal er dan ook niet onderweg kunnen dat minister Pronk ons óók geld moet geven om het democratische recht in dit land te herstellen.

De vergadering wordt te 16.18 uur geschorst en te 16.30 uur hervat.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp **Vaststelling van hoofdstuk XVII (Volksgezondheid en Milieuhygiëne) van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1975** voor zover betreft Milieuhygiëne (13 100).

De algemene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Verbrugh** (G.P.V.): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil graag eerst iets zeggen over de bevordering van het milieubesef, die de Minister noemt. Aan het milieubesef van ons volk ontbreekt heel wat. Je zult bij voorbeeld in Scandinavië de mensen heel wat minder met een schreeuwende draagbare radio of t.v. de natuur zien intrekken dan hier. Ik zou dat daar niet eens durven; je zou volstrekt uit de toon vallen. Ook de wegwerpartikelen, die zo zijn gemaakt, dat je ze niet kunt repareren, vinden bij ons een goede markt, ondanks alle vertogen over grondstoffschaarste en vervuiling. De Minister meent dat milieu-actiegroepen een goede rol spelen voor de verhoging van het milieubesef. Mijn fractie meent echter dat de Minister kritischer tegenover de doorgaande lijn bij deze actiegroepen moet staan. Zij vertonen mijns inziens dezelfde tekortkomingen als de rapporten van de Club van Rome, dat wil zeggen, zij houden veel te weinig rekening met de voor de mens geldende waardepatronen, met zijn psychische bestaansvoorwaarden. Men praat over mens en milieu, maar houdt er geen rekening mee dat de menselijke persoonlijkheid een ideële zijde heeft en dat juist vaak het ideële in zijn leven de leiding heeft. Daarom komt het milieubesef er in veel gevallen zo krampachtig uit. Ik denk bij voorbeeld aan de manier waarop in ons land over kernenergie wordt gesproken. In de laatste 'ESB' schreef redactiesecretaris Hoffmann, dat de bestuurders van Rijnmond over kernenergie spreken alsof het om een soort melaatsheid gaat. Nogal regionaal-egoïstisch geven Rotterdam en Rijnmond in een nota over het energiebeleid te kennen dat van hen geen medewerking mag worden verwacht, als de toekomstige energievoorziening tot extra psychische druk zou leiden. Een uiterste, dat ik toch wel even wil noemen, was de heer Everett Reimer, die verleden jaar op het congres 'Wetenschap tussen cultuur en tegencultuur' aan de Nijmeegse universiteit de spreker was en beweerde dat de deskundigen de gevaren van de onbepaalde groei beter zien dan de volken en dat wij daarom voor de keuze staan tussen catastrofale ineenstorting van de naties of een werelddictatuur van de leiders, die de massa wel moeten onderdrukken. Vanzelfsprekend zeg ik niet, dat dit ideeën van milieuactiegroepen zijn, maar wel meen ik dat de zelfzucht en de elitaire ideeën in de hand worden ge-

werkt, als men er niet mee begint het egoïsme, het zelf de wet willen stellen, aan te wijzen als de wortel van alle kwaad. De reder of de scheepskapitein, die op zee een partij olie loost, denkt: Ik word er beter van en de rest kan mij niet schelen. Als hem wordt gezegd, dat er een almachtig God is, die alles ziet, waarvoor men eens verantwoording moet afleggen, is dat een evenwichtige aansporing om anders te handelen. Dat is hetgeen ik in de actiegroepen mis. Graag wil ik instemmen met de installatie van de stuurgroep milieuhygiëne van verleden maand. Tot nu toe missen wij een algemeen milieuplan voor ons land, dat is opgesteld mede met het oog op de economische situatie en op de milieumaatregelen in de ons omringende landen. Heb ik goed begrepen, dat het opstellen van zo'n algemeen milieuplan tot de taak behoort van de stuurgroep onder voorzitterschap van dr. Spaander? En zo ja, kan de Minister dan mededelen, wanneer dat nationale plan volgens haar verwachtingen gereed zal komen?

Wat de relatie tussen de economische situatie en de werkgelegenheidssituatie enerzijds en de milieu-eisen anderzijds betreft, gaat men, behalve dan bij artikel 63 van de Wet op de luchtverontreiniging, uit van de gedachte, dat de vervuiler betaalt. Hoe denkt de Minister echter gezien de internationale situatie over de introductie van gunstige extra afschrijvingsregelingen, als nieuwe milieubeschermdende installaties door bedrijven worden gekocht?

Over het antwoord 3.1 over de wettelijke regeling van de emissieregistratie ben ik een beetje teleurgesteld. Die emissieregistratie is de basis voor het beleid en dan moet men toch ook weten of en hoe een wettelijke regeling ter verzekering van de volledige emissieregistratie tot stand zal komen. Kan de Minister hierover al iets meer zeggen dan op 31 oktober toen zij haar schriftelijk antwoord gaf?

Is het op dit moment mogelijk om de overtreders van de bepalingen over verontreiniging van oppervlaktewateren op grond van artikel 173a Wetboek van Strafrecht te vervolgen? Wie zijn belast met de opsporing? Is hiervoor voldoende deskundig personeel aanwezig en zijn er sinds het begin van dit jaar vervolgingen ingesteld? De Minister hoopt in de periode 1970-1980 op grond van strengere eisen omtrent de emissie van uitlaatgasen door motorrijtuigen te komen tot een emissievermindering door het verkeer met circa 15%. De Delftse hoogleeraar van de afdeling elektrotechniek voor het verkeer, ir. De Kroes, heeft ver-